

EĞİTİM ÖRGÜTLERİNE YENİ BAKIŞ AÇILARI: KURAM-ARAŞTIRMA İLİŞKİSİ II¹

Prof. Dr. Ali BALCI

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi

Bildiri, kuram, model, metafor, imaj, perspektif ve paradigma gibi kavramların ilişkilendirilmesiyle başlamakta, onu örgüte klasik-geleneksel bakış açılarının özetlenmesi, sonra da "Karıncalar Yuvası", "Toplum Olarak Okul", T. Greenfield'in Yaklaşımı, "Kritik Yönelimli Kuramlar", "Feminizm" ve "Sayborg" gibi yeni bakış açılarının betimlenip tartışılması izlemekte, daha sonra da bakış açılarının altında toplandığı pozitivist / normcu paradigma ile antipositivist / yorumcu paradigmanın betimlenip tartışılması, en son olarak da bakış açılarının sağladığı lenslerin örgütlerin nasıl araştırılmasını öngördüğü konusu tartışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Eğitim örgütleri, yeni yaklaşımlar, kuram ve araştırma

---

¹ Bu çalışma 1. Eğitim Yönetimi Toplantısı'nda bildiri olarak sunulmuştur, 31.08-02.09.2001, Osmangazi Üniversitesi.

NEW PERSPECTIVES ON EDUCATIONAL ORGANIZATIONS: RELATIONSHIP BETWEEN THEORY-RESEARCH II

Ali BALCI, Prof.

Ankara University, Faculty of Educational Sciences

Paper begins to build the relations among the concepts of theory, model, metaphor, image, perspective and paradigm, then, the summarization of the traditional- classical organizational perspective follows it, and then, those metaphors; "school as an ant's nest", " school as a nesterd community", "T. Greenfield's philosophical perspective", " critically oriented theories", " feminism", "cyborg organization" etc. are described and discussed. The positive / normative paradigm and the antipositivist/ interpretive paradigm in which these perspectives are included , are described and discussed. As last, the topic of the lenses provided by these perspectives propose how to be inquired organizations is tested.

Key words: *Educational organizations, new perspectives, theory and practice.*

Bundan 11 yıl kadar önce, Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresinde (A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, 24-28/9/1990) sunduğum bildirinin adı; "Eğitim Örgütlerine Yeni Bakış Açıları: Kuram-Araştırma İlişkisi" idi. Bildiride Rasyonel- Bürokratik model, Örgüte Zen Yaklaşımı ve Japon Yönetim Modeli, Pazar Yeri Modeli, Gevşek Yapılı Sistemler Modeli, Örgütsel Anarşi Modeli, Doğal Seçme Modeli, Marksist Perspektif, Diyalektik Görüş ve Kurumsal Örgütler Modeli betimlendikten sonra bu modellerin sağladığı lenslerden eğitim örgütlerine bakıldığında neler görüldüğü, bu lenslerle eğitim kurumlarının nasıl araştırılacağı tartışılmıştı. Bu bildiride ise özellikle 1970'lerden sonra ortaya çıkan bazı perspektifler tartışıldıktan sonra bunların sağladığı lenslerden eğitim kurumlarının nasıl görüldüğü ve nasıl araştırılması gerektiği tartışma konusu edilmektedir.

Bildiride kuram, model, perspektif, imaj, metafor ve paradigma gibi kavramlar sıklıkla kullanılmaktadır. Bunlardan bildiri açısından önemli görülenlerin açıklanması şöyledir:

Paradigma kavramını, Amerikalı bilim felsefecisi Thomas Kuhn'un popüler hale getirdiği anlaşılmaktadır. Kuhn'un (1962), "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı kitabı, 20. yüzyılın ikinci yarısı için en etkili akademik çalışmalardan biri olarak görülmüştür. Kitapta Kuhn'un "paradigma değişim modeli" betimlenmektedir. Bu modele göre bilimde otorite, bilim insanları topluluğunun tekelindedir. Bilim insanları, "olağan/normal bilim" ile meşguldürler. Normal bilim, bir paradigma tarafından sağlanan, bir tür paylaşılmış dünya görüşü ya da evrensel bilimsel başarılardır. Bu dünya görüşü ya da evrensel başarılar, pratisyenler toplumuna, model problemler ve çözümler sağlar. Normal bilim içinde anomaliler genelde ihmal edilir; bu paradigma içindeki güçlükler çözülemez olur ve devrim gerçekleşir. Sonunda yeni paradigma kurulur. Bu yeni paradigma, zamanının sosyal ve kültürel etkinlikleri ile işbirliğine girer. İş ve düzen devam eder (Raymo, 2000'deki alıntı).

Kuhn paradigmayı, "belli bir zaman dilimi içinde bir grubun ya da topluluğun düşünme biçimi ve davranışlarını belirleyen bir dünya görüşü, bilgi dayanağı, bir izlenceler bütünü, bir perspektif, bir model "olarak tanımlamaktadır (Şimşek 1997'deki alıntı).

Kuhn, bilimdeki her temel devrimin, paradigmatic bir dönüşümle açıklanabileceğini ileri sürer. Paradigma, bilimsel etkinliklere ilişkin genel kabul görmüş örneklerdir. Bu örnekler, bir geleneğe dönüşebilen bir bilimsel yasa, kuram, uygulama veya yöntem olabilir. Paradigma, bilim adamları

arasında ortak bir anlayışa neden olur. Her paradigmanın üç temel özelliğinden bahsedilebilir: (1) Dünyaya nasıl bakılması gerektiği konusunda bir takım soyut önerme ve tezleri içermesi, (2) neyin, nasıl yapılacağı konusunda açık yöntem ve önermeleri kapsamı ve (3) bu ikisinin olabilmesi için o alanda çalışan bilim adamları arasında sosyal bir iletişim ve etkileşim gerektirmesi. Bu iletişim ve etkileşim yoluyla bu paradigma o alandaki bireylerce paylaşılır, benimsenir ve uygulanır (Kuhn, 1982; Şimşek, 1997).

Prefer (1993), örgütsel bilimde açık bir paradigma azlığı ya da yokluğuna dikkat çekmiştir. Canella ve Paetzold (1994) ise, tek bir paradigmanın sınırlandırıcı ve elitist olduğunu savunmuş ve iyi bir paradigma ya da metakuramın örgütsel bilimde şu boyutlarının olması gerektiğini vurgulamıştır (Vancouver, 1996'daki alıntı):

1. İndirgemeye dayanmaksızın alanın mikro (insan), makro (sosyal örgüt) ve ikisi arasındaki etkileşimini betimleyen bir çerçevesini sağlama.
2. Alanın davranış, biliş ve duygu gibi fenomenlerine hitap eden, bireyler, durumlar ve davranışlar arası dinamik etkileşim süreçlerinin bir modelini sağlama.
3. Araştırmacılara, araştırma fikirleri verme ve yeni araştırma alanları gösterme.

Örgüt kuramında araştırmacılar, belli durum ve problemleri anlamada örgüt metaforunu kullanmışlardır. Önceleri makina ve organizma metaforları baskın olmuş, onları Kültür, Politik Sistemler, Zihin-Beyinler (Morgan, 1986), Psikik Hapishaneler, Yaz Bandoları ve Misyonerlikler (Akin & Schultheiss, 1990), Bulutlar ve Şarkılar (Gergen, 1992), Sabun Köpükleri (Tsoukas 1993), Stratejik Çekirgeler (Termiter) ve Örümcek Ağları (Morgan, 1993) metaforları takip etmiştir (Palmer & Dunford, 1996'daki alıntı).

Metaforlar, çeşitli örgüt uygulamalarının analizinde de kullanılmıştır: Karar verme (Connoll, 1988), liderlik (Bensimon, 1989), örgütsel gelişme (Akin & Schultheiss, 1990), örgütsel değişme (Lundberg, 1990), insan kaynağı geliştirme (Marx & Hamilton, 1991), politika (Dobuzinskis), strateji (Peters, 1992), bilgi teknolojisi (Kendal & Kendall, 1993), örgüt kültürü (Brink, 1993), örgüt deseni (Tsoukas, 1993), ve üretim yönetimi (Garad & Kotha, 1994) bunlar arasındadır (Palmer & Dunford, 1996'daki alıntı). Cleary & Packard (1992), metaforların, geleceğin rehber imajları, örgütsel etkililik yolları, örgütsel tanımlama araçları ve örgütsel yaşamın

basitleştirilmesi yöntemleri olarak uygulanabildiklerini belirtmiştir. Metaforlar ayrıca, bireylerin değişmeye karşı algılarını anlamada, değişmeye direnmenin ve değişimde yaşanan duyguların tanımlanmasında kullanılmıştır (Palmer & Dunford, 1996'dan alıntı).

Eğitimde insanların, okulu kavramlaştırma duyarlı, analitik ve betimsel bir araç olarak metafor geliştirdikleri gibi eğitim uygulamalarının mevcut durumunu anlama ve araştırmada bir araç olarak metafor kullandıkları görülmektedir (Balcı, 1999).

Örgütlerin ne olduğunu anlamada çeşitli imajların da geliştirildiği görülmektedir. İmaj, incelenen olayın zihinsel bir resmidir. Örgütsel imajların, araştırma problemlerinin üretilmesini sağlamak, araştırma sonuçlarını bütünlendirmek ve eylemlere yön vermek gibi işlevleri vardır (Balcı, 1982). Araştırmacı, bir imajı, metafor olarak alıp onun gerçekte var olan farklı yönlerini araştırabilir ya da imajı ideal olarak alıp ondan farklılaşmaları ve nedenlerini araştırabilir. Örgütsel imajlar, araştırmadan belli sonuçların beklenmesine, bunların yorumlanmasına temel oluşturabilir. Örgütsel imajlar, olayların yorumlanması yanında eylem biçimlerine yön verebilirler.

Kuram, model, imaj, metafor, perspektif ve paradigma kavramları ilişkilendirildiğinde şu tespitlere ulaşmak mümkündür: Kuram ve model çoğunca eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Her ikisi de gerçeğin basitleştirilmiş resimleri olarak algılanabilir. Kesin bir ayırım yapılmak istenirse modelin, kurama göre gerçeğin daha çok grafiksel ya da görsel bir yansıtılması olduğu söylenebilir. Perspektif ise görüş mesafesi, görüş açısı, bir olay ve olgunun gözlenmesindeki öznellik, bana görelilik olarak tanımlanabilir. Bu anlamda bir kuramı benimseyenlerin ve geliştirenin perspektifinden bahsedilebilir. Metafor ise, sosyal gerçeğin mecazi olarak yansıtılmasıdır. Metaforda benzetme vardır. Örneğin, organizma metaforu, örgütü canlı bir varlığa benzeterek tıpkı canlılar gibi yaşaması için çevresiyle alış verişte bulunması gerektiğini belirtir. Benzer şekilde imaj da gerçeğin, dolayısıyla örgütün zihinsel bir resmidir. Dolayısıyla bir model ya da kuramın öngördüğü bir imaj vardır. Paradigmaya gelince, onu, bir örnek, bir dünya görüşü, bir perspektif olarak tanımlayabiliriz. Aralarındaki benzerliklere rağmen örgütsel perspektif/ model/ kuram/ metafor ya da imajların (kısaca örgütsel perspektiflerin) belli paradigmalarda toplandığı görülmektedir. Demek ki paradigma, örgütsel perspektiflere göre daha makro bir dünya görüşü, belli özelliklerdeki perspektifleri kapsayan daha büyük bir şemsiye niteliğindedir.

Bu kısa inceleme, paradigma dışındaki bu kavramların ortak yönlerinin farklılıklarından çok olduğunu, çoğu kere birbirleri yerine; yani eş anlamlı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu makalede de, zaman zaman biri seçilse- kullanılsa da bu kavramların, aynı anlamda, yani eş anlamlı olarak kullanılmaları benimsenmiştir.

EĞİTİM ÖRGÜTLERİNE YENİ BAKIŞ AÇILARI

Bu kesimde önce bugüne kadar geliştirilen başlıca örgütsel bakış açıları (perspektif ya da imajları, vb.) kısaca hatırlatılacak, sonra da bildirinin kapsamı içinde bazı yeni örgütsel bakış açıları betimlenip tartışılacaktır.

Örgütlerin analiz ve incelenmesi, belli parametrelere göre olagelmıştır. Bu parametreleri tayin eden ise, örgütlerin incelenmesi bakış açıları/ perspektifleri (imajı, metaforu, model, kuram vb.) olmuştur. Örgütlere, bu güne dek değişik dönemlerde farklı perspektiflerden bakılmıştır. Örgütsel perspektif ya da imajların, bilimsel düşünme ve gelişme ile paralelik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu kesimde örgütsel perspektifler, toplandıkları ya da dayandıkları paradigmalara göre sınıflandırılmaktadır.

Pozitivist/ Akılcı/ Normcu Paradigma

Bu paradigma altında toplanabilen örgüte geleneksel perspektifler aşağıda özet olarak (Şimşek 1997) tartışılmaktadır.

1. Makine Metaforu : Sosyal sistemleri bir makine gibi algılayan mekanik bir görüş olup örgütler konusundaki ilk çalışmaların, bu metafora göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu metafora göre sistemleri belirleyen en önemli faktörler, başlangıç koşulları ve yapılarıdır. Önceden saptanan amaçlar doğrultusunda etkili ve verimli çalışan bir yapı kurulduğunda, bu yapının, tıpkı bir makine gibi eskiyen parçaları değiştirildiği sürece sonsuza dek çalışacağı varsayılmaktadır. Bu yaklaşıma, "yapısalcı" ya da "klasik kuram" adı verilmektedir. Bu yaklaşım, sosyal sistemleri bir makine gibi algılayan mekanik bir görüştür.

2. Organizma Metaforu: Makine metaforu ya da mekanik kuram, II. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak sistem kuramına temel teşkil eden "işlevselcilik" kuramına zemin hazırlamıştır. İşlevselcilik, klasik ya da

yapısalcılıktan farklı olarak biyoloji biliminden büyük ölçüde etkilenmiş ve "organizma" imgesini yaygın olarak sistemlere uyarlamıştır. İşlevsel yaklaşımın özü, sistem kuramının da katkılarıyla değişimi, uyumla açıklamasıdır. Bu yaklaşıma göre her sistem, büyük sistemler sıralaması içinde bulunur. Bu sistemler silsilesi içinde hiyerarşik bir sıralama vardır. Açık sistemler, kendi dışındaki sistemlerdeki değişikliklere uyum yapmak zorundadır. Sistemler arasında en çok istenen durum, denge durumudur. Bir sistemdeki değişme, sistemin dengesini bozar. Diğer sistemler, ayakta kalabilmek için yeni duruma uygun davranışlar geliştirerek belli bir denge durumunu yaratmak durumundadır. Daha sonraları işlevselci ve sistem kuramcıları, sistemin çevresindeki değişmelere yavaş ve aşamalı olmak yerine radikal veya metamorfik değişim yöntemleriyle uyum sağlaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Yine işlevselci tema içinde kalmalarına rağmen bazı sistem kuramcıları organizma ve biyolojideki değişim olayından hareketle değişimi, canlıların yaşama sürecine benzer olarak açıklamışlar ve bu süreçte bir sosyal sistemi belirleyen doğum (başlangıç), olgunluk (dönüşüm) ve ölüm (çöküş ya da düşüş) aşamalarının olduğunu ileri sürmüşlerdir. Her düzey ve tür sistemde değişim, bu aşamalarla açıklanabilir. Demek ki bu yaklaşım, bir ölçüde determinist (belirlemeci) özellikler taşımakta; sosyal düzeni sağlama ve sürdürme üzerinde yoğunlaşmaktadır.

3. Örgütsel Ekoloji Metaforu: Bu yaklaşım da işlevselcilikle aynı kuramsal temellere dayanmaktadır. Bir sosyal sistemde değişimin, "içten mi yoksa dıştan mı?" kaynaklandığı sorusuna bu yaklaşım, değişimin büyük ölçüde dış ya da çevresel kaynaklı olduğu yanıtını vermektedir. Yaklaşım, Darwin'in, "en uyumlunun hayatta kalacağı" tezinden hareketle çevresel faktörlerin her hangi bir sistemin yaşaması üzerinde belirleyici olduğunu iddia eder. Sonuçta çevreye en iyi uyum gösterebilen sosyal sistemler ayakta kalır, diğerleri ise doğal seçim-ayıklanma yoluyla elenir.

1970'lerin sonlarına doğru adeta bir kuram yağmuru ile karşılaşmış ve 1975 ila 1978 arasında dört yeni örgütsel ekoloji perspektifi doğmuştur: 1975'te Oliver Williamson, "Markets & Hierarchies" adlı eserinde geçişlerin (transactions) maliyet analizini yeniden tanımlamıştır. 1977'de John Meyer & Brian Ravan kuramsallaşmış örgütler üzerine bir makale yayınlamışlardır. 1978'de de Michael Hannan & John Freeman örgütlerin nüfus ekolojisi adlı makalelerini, Jeffrey Pfeffer & Gerald Salancik ise kaynak bağımlı kuram hakkındaki kitaplarını yayınlamışlardır. Bu son yapıt, örgütlerin dışardan kontrolünü konu edinmiştir (Amburgey, 1996).

Son yıllarda örgütsel ekoloji anlayışının gelişmesine katkıda bulunan üç forum düzenlenmiştir (Amburgey, 1996).

İlk örgütsel ekoloji formu 1988'de yapılmış ve Örgütlerin Ekolojik Modelleri konu edilmiştir. Forumun temel katkısı, hayati oranların (girdi ve çıktılarının) anlaşılmasını sağlamasıdır. Örgüt düzeyli değişme, bu dönemde kuramın öncülerinin ihmal ettiği bir boyut olmuştur.

İkinci forum, örgütsel evrime (evolution) odaklanmış ve "Yeni yönler" (1990) adıyla yayınlanmıştır. Bunu, ilk forumdan ayıran, hayati oranlamaderecelemeye odaklanması olmuştur. Bu forumda kuramsal çalışma, ampirik çalışmaya göre artış kaydetmiştir. Kuramsal gelişmeye artan vurgu, saf ekolojik perspektiflerden evrim üzerine değişmeye doğru bir oluşumun sonucu olarak isabetli olmuştur. Bu değişme, strateji, toplum ekolojiksel ve evrimsel ekonomiler gibi kuramsal parçalarda gözlenebilmiştir:

Üçüncü forum, Örgütlerin Evrimsel Dinamikleri (1994) konusunda olmuştur. Forumun temel odağı, örgütsel evrimin hiyerarşik doğası olmuştur. Bu forum, evrimsel düşüncüyü önemsemiş ve süreci farklı analiz düzeylerinde bütünleştirmeye çalışmıştır (Amburgey, 1996).

4. Örgütsel Gelişme Metaforu: Yine kuramsal temellerini işlevselci yaklaşımlarda bulan bir yaklaşım, değişimi, sistem içi ve sistem dışı faktörlerin birbirlerine uyumuyla açıklayan "örgütsel gelişme ya da geliştirme" dir. Bu yaklaşım, değişimi, sistem içi strateji, yapı, teknoloji, kültür, işletme ya da yönetim anlayışı gibi bir dizi faktörün istenen yönde değiştirilmesiyle sistemin uyum sorunlarının çözüleceğine inanır. İşte bu faktörler kontrol edilir ve istenen yönde yeniden düzenlenirse değişim, uyum ve ayakta kalmak mümkün olur. Bu akımı benimseyenler, bu beş faktöre göre sisteme en uygun reçete yazmaya giriştiklerinden, yaklaşıma "örgütsel doktorlar" adı bile verilmiştir.

Antipozitivist/ Yorumcu Paradigma

Son 10 yıldır post yapısalcı/ post modern/ post işlevselci/ post ampirik perspektiflerin tartışılmaya, örgüt ve yönetim çalışmalarına konu edilmeye, son olarak da eğitim yönetimi çalışmalarına uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir (Maxcy, 1991; Clegg, 1990; Hassanol & Parker, 1993, Collea & Copper, 1988). Bu paradigma altında toplanan bazı perspektifler aşağıda tartışılmaktadır.

1. Örgütsel Kültür Metaforu: Bin dokuz yüz yetmişlerde literatüre giren kavramlardan biri olan “kültür” metaforu, kuramsal kökenini antropolojide bulur; güçlü bir şekilde yorumlamacı ve simgeci (symbolist) kuramlara dayanır. Özünde geleneksel bir yaklaşım olan kültür yaklaşımı, sosyal sistemleri bir semboller, değerler, töre ve törenler, hikayeler, söylemler ve mitler bütünü olarak algılar. İşlevselci/ yapısalci kuramla karşılaştırıldığında sosyal sistem alt kültür, gözle görülür nesnel bir olgu değil, daha çok gizil ve içine girildiğinde anlaşılabilen simgesel olgular bütünü olarak işlenir. Bu metafora göre gerçeklik, nesnel değildir. Çünkü nesnellik, insanın bireysel doğasını tam olarak açıklayamaz. Dünyaya bir bakış açımız vardır. Bu bakış açısı, geçmiş yaşantımız, içinde bulunduğumuz toplumsal yapı, bizi saran değerler ve töreler bütünü tarafından belirlenir. Bunun üstüne bireysel ve öznel tavır ve yargılarımızı da eklediğimizde gerçeklik bizim tarafımızdan yaratılır. Yani objelere, olgulara anlam kazandıran biziz. Objeler, nesnel değerleri olan ve bizim tarafımızdan nesnel olarak algılanan olgular değildir.

Öyleyse sosyal sistemler, belli sayıda insandan oluşan bir topluluğun gerçekliğe yeni anlamlar kazandırdığı kolektif bir bütündür. Her hangi bir değişim programında hareket noktası, sistemdeki bireylerin dünyayı nasıl algıladıkları ve yorumladıkları konusu olmalıdır.

Kritik Yönelimli Kuramlar

Kritik kuram özünde, bir modernizm sonrası kuram değildir. Benzer olarak bazı feminist kuramlar, kritik ırk kuramları ve eşcinsel (queer) kuramlar, post modern fikirler içerseler de sadece post modern perspektiflere dayanmazlar. Ancak bazı eğitim yönetimi bilim adamları, “bir kuram, geleneksel bir kuram değilse post modern bir kuram kabul edilmelidir” düşüncesiyle kritik yönelimli kuramları, antipozitivist/ yorumcu paradigma altında irdelemektedirler. Yazar da kritik eğilimli kuram ile feminizmin, ağırlıklı olarak antipozitivist/ yorumcu paradigma altında incelenmesi gerektiği kanaatinde. Kritik yönelimli kuramların temel düşünceleri şöyle betimlenebilir (Colleau & Copper, 1998'deki alıntı):

Habermas, Marcuse, Adorne Horkheimer kritik kuramı tartışan başlıca eğitimcilerdendir. Bu eğitimcilere göre toplum, adaletsizlik (injustice) ve baskı (oppression) doğurmaktadır. Bunlardan kurtulmanın çaresi sosyal değişimdir. Sosyal değişim ise eğitime kritik bir bakış ile pratiğin problemlerinin rasyonel, zihinsel diyalog yoluyla güç ilişkilerine yoğunlaşarak

çözülmesiyle başarılabilir. Bu eğitimciler aynı zamanda açık bir şekilde okulculuğu tarihsel, politik, ekonomik ve sosyal bağlama oturturlar. Onlara göre açık sosyal düşünce yoluyla, baskı altına bırakılmışlar güçlendirilebilir, durumlar kritik olarak analiz edilebilir ve moral ilgiler eğitim etkinlikleri ile birleştirilebilir. Eğitimciler, kritik kuram yoluyla, eğitim uygulamalarının sosyal adalete ve baskı altında bırakılanların güçlendirilmesine hitap edip etmediğini değerlendirebilirler. Srotnik ve Oakeg (1986), karar vermede, iletişimde, var olanların doğruluğu hakkındaki görüş birliğinde kritik kuramı tartışmışlardır. Sonuçta kritik sürecin öğelerinin, tartışmaya sınırsız imkan getirdiğini saptamışlar; kritik soruların ışığında eğitimcilerin, özgür araştırma, dürüst değişim ve manipulatif olmayan tartışma için rekabet etmelerini önermişlerdir.

Kritik kuramı benimseyen eğitimciler, problemleri, nedenlerini ve çözümlerini tanımlamada güçsüz (disenfranchised) insanların diyaloga katılmasının önemini vurgulamışlardır. Sırasıyla bu katılımın, güçsüz insanların tanınmasına, anlaşılmasına ve baskılara karşı eylemde bulunmasına yardımcı olacağını belirtmişlerdir. Kritik eğilimli kuramı savunan eğitimci için güç, her şey ya da hiçbir şey (all or nothing) fenomenidir. Bunun anlamı; bir insan ya güce sahiptir ya da sahip değildir; bir kimse ya baskıcı ya da baskı yapılan grubun bir üyesidir. Güç, güç elitinin tipik olarak örgütte üst gruba oluşturduğu, tüm gücü ellerinde tuttuğu ve marjinal insanların ulaşamayacakları benzersiz varlıklar (seamless entity) olarak algılandıklarını ifade eder. Bu güç, örgütte temelde bilgi ve iletişimle ve zorlama olmayan (unobtrusive) yollarla uygulamaya konulur.

Kritik kuram taraftarları, eğitimcilerin personeli, öğrenci ve toplumu güçlendirmesini ve gücü onlarla paylaşmasını önermişlerdir.

Eğitim yöneticilerinin kritik kuramı uygulamaya koymalarında yardımcı olacak birçok yayın bulunmaktadır: "Rethinking Schools", "Rethinking Our Classrooms", "Democracy & Education", bunlardan bazılarıdır. Kritik kuram görüşü açısından eğitimin hedefi, sosyal adalet ve eşitliklerdir. Program ve öğretim öğrenci merkezli olmalı ve eşitlik ve adaleti sağlamaya dönük olmalıdır. Bu perspektif açısından hiyerarşinin okula dayalı yönetim (site-based) ya da işbirlikçi ve kooperatif öğrenme gibi uygulamalarla dengelenmesi kafi değildir. Bu uygulamaların ne amaçla uygulandığı önemlidir. Uç bir örnek olarak Hitler'in, harika işbirliği ve kooperatif becerilere sahip; ancak amacı doğru-adil olmayan biri olduğu söylenebilir.

Kritik kuram görüşüne göre eğitim yönetimi kuram ve araştırması, bireysel farklılıklara, eşitlik ve adalete yoğunlaşmalı; hiyerarşideki güç farklarına daha az eğilmelidir.

Kritik kuram perspektifi, genelde marjinal grup ve bireylere hitap etmesine karşın sosyal sınıf, ırk, cins gibi kavramlara dolaylı olarak referansta bulunur.

Feminist Kuramlar

Kenway ve Modra (1992), feminizmin tanımını yapmış ve eğitimle ilişkisini kurmuşlardır. Feminizm, "cinsiyet, toplumumuzu şekillendiren bir fenomendir." önermesine dayanır. Feministler, kadınların, sosyal yapılanma (formation) içine eşit olmayan şekilde yerleştirildiklerine, değersiz (devalued) görüldüklerine, baskı altına bırakıldıklarına, sömürüldüklerine inanırlar. Onlara göre eğitim sistemlerinin sağladığı bilgi ve uygulamalar, yasal olmayan tarzdadır. Feministler, kadınların aşağılanması ve yüklenmesine yol açan düzenlemelerin sonlandırılmasını hedefleyen bir politikayı paylaşırlar (Hurley, 1999). Feminist kuramın düşünceleri aşağıda tartışılmaktadır (Hurley, 1999).

Feminist kuramı benimseyen eğitimciler, kritik kuramın zaman zaman feminist çalışmaları onaylamasına karşın feminist perspektifi ihmal etmesinden yakınırlar. Kenway ve Modra'ya göre (1992) de kritik kuramı benimseyen eğitimcilerin, kuramsal önermelerindeki cinsiyet sayılıtlarını test etmeleri veya eğitim alanlarında-ortamlarında cinsiyetin gücünü kavramaları olağan değildir.

Kritik kurama benzer şekilde feminist perspektifi benimseyen eğitimciler, diyalog ve görüş birliğine değer verirler. Kritik kuramlardan ayrılarak feminist perspektifi benimseyen eğitimciler, rasyonelliğe ve zihne çok sıkı olarak tutunmazlarken değer sezgisine, duyguya, tecrübeye, soyut moral akıl yürütme üzerindeki ilişkiye ağırlık verirler. Feminist perspektife göre eğitimciler, uygulama ve bağlamla yakın bir ilişkiyi sürdürmeli; ancak kuramsal soyutlamalara çok fazla itibar etmemelidirler.

Feminist kuram sadece kadınlara hitap etmeyip tüm baskın grupların örgütsel kuramlara girdi oluşturmasına yardımcı olur. Feminist kuram, araştırmacıların, araştırmada değer yeri olmadığı anlayışından vazgeçerek ima ettikleri değerleri açıkça savunmalarını salık verir (Hurley, 1999).

Feminist araştırma yöntemleri, araştırmacıların, öznelere, konulara katılmasına izin verilmesini sağlar. Bu yöntemler bağlamsal, kapsayıcı, yaşantısal, katılımlı, sosyal olarak ilişkili, çok yönlü, tam, ancak tekrarı gerekli olmayan, çevreye açık, duygu ve olayları tecrübe olarak kapsayıcıdır.

Feminist kuramın amacı, alternatif kuramlaştırma biçimleri sağlamaktır. Bu kuramların anlamlı sosyal ve politik sonuçları olmalıdır. Yirmi beş yılı aşkındır feminist kuramların pek çok disiplin üzerinde büyük etkileri olmuştur. Antropoloji, bunun iyi bir örneğidir. Geleneksel antropolojik kuramlar, insan evriminde anahtar faktör olarak erkeğin avlanma etkinliklerini görür. Bu kuramlar, erkeklerin sahip olduğu önemli sosyal iletişim becerilerinin işbirliği ve araç yapmada önemli katkıları olurken kadınların küçük katkılarının olduğunu vurgular. Feminist kuramlar ise kadının etkinliklerinin, insan evriminde anahtar faktörler olduğunu ileri sürer. Onlara göre toplama, çocuk doğurma ve çocuk bakımı önemli sosyal eşgüdümleme, paylaşma ve amaç geliştirmeye neden olmuştur.

Tarihsel olarak örgütte kadınlar, bir dizi erkek egemen- pederşahi sistem tarafından marjinalleştirilmiştir. Böylece kadınların tecrübeleri sorunlar yaratmış, bunlarla ilgili açıklayıcı şemalar ve söylemler, dominant söylem içinde adeta gölgelenmiş, fazla dikkate alınmamıştır. Örneğin cinsiyet-politik sosyal sistemler bu gizlemeyi yapmıştır. Yeni önerilen lensler ise örgüt ve yönetime farklı bakışlar getirmiş, kasıtlı olarak görülmez yapılan farklılıkların tanımlanmasına hizmet etmişlerdir. Feminist araştırma, bir dereceye dek genel (erkek) ve özel (kadın) gerçeklerin yapılaştırıldığı bilgi ya da gücün, bir sistemden diğerine ayrıcalıkları (privileging) yoluyla üstünlüğünü sürdürdüğünü göstermiştir. Feminist görüşler ayrıca geleneksel yapılarla birlikte bulunan kişisel ve sosyal gerçeğin temel önermelerinin sorgulanmasına yardımcı olmuş; sınırların ötesine geçen örgütleri yaratmaya neden olmuştur.

1980'lerden beri örgüt ve yönetimde feminist kuram ve yöntemlerle örgüt sorunları işlenmeye, araştırılmaya başlanmıştır. Literatürde bir dizi feminist tipoloji önerilmektedir (Bullis ve Bach, 1996; Buzzanell, 1994 gibi). Bunlardan şu tipoloji örgüt sorunlarını incelemede önemlidir (Wance-Thibacut & Tompkins, 1998): (1) Liberal feminizm, (2) Bakış (stand-point) feminizm ve (3) Postmodern feminizm.

Liberal feminizm (LF), Amerika'da feminizm için dominant perspektif sağlamıştır. LF'ye göre tüm insanlar doğal haklara sahiptir; ancak sadece erkekler bu haklarla ödüllendirilmiştir. Erkekler kendilerine güç, prestij ve

pâra sağlayan kamu alanında özgürce çalışmışlardır. Bu hakları erkeklerin, kapitalist demokrasiye tam katılımını sağlamıştır. Kadınlar ise ya bu haklardan mahrum edilmiş ya da küçük rol alabilmişlerdir. Kadınların rolleri ise geleneksel ev işleri (domestik) rolleri kapsamında tanımlanmıştır.

Bakış (standpoint) feminizmi (SPF) ise liberal feminizmin aksine çoklu gerçekler, karmaşa ve farklılığın gösterdiği zenginliğe dayalı eşitliğe değer vermektedir. Başlangıçta marksizme dayalı bir varsayım olarak kadının marjinalleşmiş pozisyonuna ilgi duymuş, statükoyu eleştirip dönüştürdüğü bir yer olarak kadının pozisyonuyla ilgilenmiştir. Ancak zamanla bu ilgi, kadın görüş açısını (standpoint) orta sınıf beyaz kadın dünyasından farklı gören renk insanı tarafından terkedilmiştir. SPF, kadının görüş açısının doğal olmadığını, çeşitli bireysel tecrübeler, tercihler, demokratik ve sosyal faktörlerle dikte ettirildiğini savunur.

SPF, alternatif anlamları, süreçleri ve ürünleri ortaya çıkaran bir dizi görüşü gösterir.

Postmodernist feminizm, diğer iki görüşün aksine bireyin, kendi günlük söylemsel uygulamaları tarafından yaratılıp yapılaştırıldığını varsayar. Dil, bireyin kendini ve başkalarını tanımlayan araçtır. Gerçek (örn: cinsiyet) söylem kalıplarına dayalı olup kesinlikle biyolojik farklılıklara dayalı değildir. Postmodern feminizm bireylerin sosyal yapılaşmalarını evrensel ve de durağan (stable) görür; alternatif kimlikleri ve güç ilişkilerini statükoyu dönüştürme amacı olarak algılar.

Karıncalar Yuvası Metaforu

Okullarda öznenin, farklılaşma ve biçimlenmesinin, somutlaştırma ve uzaysal- yersel unsurlarda gerçekleştiğini gösteren "karıncalar yuvası" metaforu (Gordon & Lahelma, 1996) aşağıda betimlenip tartışılmaktadır.

Karıncalar yuvası metaforu, bir araç olarak, bilimsel boyutta doğru betimlemeden çok, ortak anlayış sağlamaktadır. Okullara karıncalar yuvası olarak bakıldığında ilk gözlemde büyük oranda itiş- kakış (hustle), telaş ve gürültü (bustle), yaşayan farklılaşmamış kitlenin gidip gelişinin- hareketinin simgelediği karmaşa ve kaos görülür. Daha yakın bir gözlem ise, okullarda daha örgütlü bir etkinliğin yaşandığını gösterir. Okulda öğrenci kitlesinin hareketinin belli bir yolu izlediği, yönlendirilmiş olduğu görülür. Bu hareket halinde düzeni, karınca askerler sağlarlar. Kitlenin zaman zaman kullandığı,

giriş- çıktığı koridor ve köşeler görülür. Uzay veya yerlerin yakınlığı ve örtüşmesi gözlenir. Bu gidiş ve gelişler, kaos ve karmaşa içinde barış ve sessizlik, ücra köşeler bulmak zordur. Aynı zamanda bu karmaşa içinde diğerleri- başkaları ile işbirliği ve başkalarına ilgi gözlenir. Ana kraliçenin yuvanın derinliklerinde bir yerde olduğu görülür.

Okul bahçesine örneğin üst kat penceresinden bakıldığında, aralarda (tenefüslerde) bir çok öğrencinin farklılaşmamış kitlesinin giriş- çıkışı hareketi, yürümesi, koşması, oyun oynaması, ikili, çoklu gruplar halinde oturmaları, konuşmaları; bazen de öğrencilerin tek başlarına bir şeyler yapmaları gözlenebilir. Eğer kontrol edilmezse hareket, dersler anındada devam eder. Araların başlangıç ve bitişi, sınıftan bahçeye doğru ya da tersi yöndeki gürültülü bir harekettir. Erkekler daha çok hareket eder, daha çok yer kullanır. Kızlara göre erkeklerin hareketi itiş- kakış ve panik olarak nitelenebilir.

Okul binasına ve sınıfa giriş, örgütlenmiş durumdadır; itiş kakış ve panik örgütlü bir etkinliğe kanalize edilir. Bir okulda örgütlü olmayan kaotik bir derste, öğrenciler yürür, bir birlerine çanta ve şapkalarını fırlatırlar. Öğretmen ise itiş- kakış ve telaşı durdurmakla yükümlüdür.

Okul, kural ve gelenekleri, belli bir yöne doğru hareketleri örgütler. Okul binaları, büyük oranda dersliklere ve hareketlerin yapıldığı- yaşandığı alanlara ayrılmış olarak planlanmıştır. Ayrıca okulda öğrenci hareketine sınırlandırılmış hatta yasaklanmış, okulun kalbi niteliğinde resmi büro (ları) vardır (yönetici ofisi, öğretmenler odası gibi). Ayrıca okulda öğretmen ve öğrencilerden, öğrenci hareketinin beklenen kural ve geleneklere göre olmasını sağlamak üzere koruyucu ya da nöbetçiler görevlendirilir.

Okulda öğrencilerin tipik olarak kendi sahip oldukları yerleri yoktur. Öğrenci sıraları, onların ders anında kullandıkları geçici yerleridir. Öğrenciler yönlendirilme ve kontrole konu olurlar. Sonuç olarak okullarda hem birlik (uniformity) hem de farklılık için, öğrenciye baskı vardır.

Görüldüğü gibi bu metafor, okuldaki süreçleri anlamada yararlı bir araçtır.

Yapısalcılık Sonrası Perspektifler ve Post Modernizm

Yapısalcılık sonrası eğitimciler görüşlerini Derrida (1981), Lacau (1977), Althusser (1969), Foucault (1980), Lyotard'ın (1984)

çalışmalarına dayandırırılar. Yapısalcılık sonrası perspektiflerin bir amacı, sadece geleneksel görüşleri değil, aynı zamanda kritik eğilimli perspektifleri çözmek (deconstruct) tir. Yapısalcılık ötesi perspektifler açısından değişimin doğasını, gücü, karar vermeyi ve bireyi şöyle irdeleyebiliriz (Hurley, 1999):

Yapısalcılık sonrası eğitimciler son bir noktaya doğru çalışmaktan çok, son noktanın kendisini; onun etkinlik, anlayış ya da sosyal değişme tarafından yaratılıp yaratılmadığını sorgularlar. Değişme, gelişme olarak değil; aksine doğrusal olmayan, çembersel, kararlaştırılmaz, süreksiz, bağımlı olarak düşünülür. Yapısalcılık sonrası eğitimciler değişmeden korkmazlar; ancak değişimle ilgili nedensellikten uzaklaşırlar. Derrida, değişimin kişisel olduğunu ve bir başka yerdeki bir başka birisi, bir başka sınıf ve bir başka ülke için olandan farklı olduğunu tartışır. Bu görüşe göre politik eylem, sürekli stratejiktir. Eğitimcilerin üstlendiği eylemler değişmeye elverişlidir; değişmeye yol açar ya da her gün değişebilirler. Etkinlikler sınırı kesin değildir ve sürekli değerlendirilir. Yapısalcılık sonrası görüşü benimseyen eğitimciler, eğitim reformunun geliştirilmesi ya da uygulanması ile ilgilenmezler. Gerçek, doğru ve gerekli eğitim reformunu aramaktan çok tüm ve biçim/ form çabalarının belirsizliğini iddia ederler. Yapısalcılık ötesi dünyada bilmenin son momenti olmadığı gibi başlangıç noktası da yoktur. Bu görüşe benimseyen eğitimciler, doğal gerilimi ve anlaşmazlığı, yapılaştırmamak (deconstruct) yoluyla sürdürmeye çalışırlar;. Yapısalcılık sonrası görüşler, güç temelinde tüm reformları yapılaştırmaz, eğitimcilerin, yeni baskıcı uygulamalar geliştirmede bilinçli olmalarına yardımcı olur, eşitlik ve adalet için çalışmayı özendirirler.

Yapısalcılık sonrası perspektifi benimseyen eğitimciler karar vermenin diyaloga ve fikir birliğine dayandığı görüşünü sorgularlar ve bu anlayışın güç sorunlarını aşırı basitleştirdiğini ve maskeleydiğini kabul ederler. Onlara göre görüş birliğine dayalı karar almanın değeri vardır; ancak kritik sorunlar görüş birliğine ulaşmak için gölgelenebilir. Sorunlar durumu daha anlamlı değişmeye itebilir. Görüş birliğinden ziyade görüş birliğine varmama (dissensus), sürekli dikkatimizi zorlar. Ellsworth'a göre (1989) bazen çoklu, değişen, kesilen, bazen de karşı grupların bir koalisyonunu desteklemek daha iyidir. Bu gruplar eşit olmayan yasal ağırlığı taşırlar.

Hem kritik yönelimli kuramlar hem de yapısalcılık sonrası kuramlar güce dayanır; ancak ilgileri farklıdır. Foucault'a göre güç, her yeredir ve bedenle ilgilidir, bastırılmaktan daha verimlidir, üretkendir. Güç her yeredir; ancak kritik yönelimli yaklaşımlar aksine yapısalcılık sonrası perspektiften güç,

yerinden yönetimidir; çoğulcudur, karmaşıktır, ilişki ağı oluşturur. Oysa kritik yönelimli yaklaşımlara göre güç ya hep ya hiçtir; hiyerarşik olarak merkezileşmiştir. Foucault'a göre güç her yeredir, her yerde vardır. Bu anlayış disiplinci (disciplinary) güç olarak tanımlanır. Ona göre insanlar 17. yüzyıldan beri kompleks disiplinci, normalleşen bir güçler ağına yakalanmışlardır. Bu güçler ağı insanları inceler, yargılar, ölçer, her hareketini düzeltir. Öyle ki toplumda temel özgürlük alanları yoktur, güç her yeredir. Demek ki her tür insan ilişkisi, bir dereceye dek bir güç ilişkisidir. Foucault gücü, biyo-güç olarak isimlendirir. Bu güç fiziksel beden üzerinde ve onunla ruh ve istekle gerçekleştirilir. En etkili güç baskıcı kural ve düzenlemelerden değil, fakat bedenlerimizi, ruhlarımızı, arzularımızı ve günlük yaşantımızı yargılayıp onaylayan sağduyu, doğal etkinlikler ve inançlardan gelir. Bu yaptırım ve onaylama, bizi her yerde, evimiz ve işyerimizde bile izler.

Gücün yaptırım fonksiyonu, disiplinci kurumlar içinde gelişir, -okullar, psikiyatri alanı ve disiplin uygulamaları gibi- sonra da topluma yayılır. Hükümet ve benzeri makro yapılar, güç merkezi olmak yerine güç farklılıklarının semptomlarıdır. Yapısalcılık sonrası perspektife göre bir kimse baskıcı olabilir ya da baskı altında tutulabilir. Güç sınırlandırıcı, kontrol edici olmaktan çok üretkendir. Güç insanları gerekli şekilde sınırlandırmaz; aksine kuralı altındaki insanların sayısını çoğaltır; bu da sırasıyla gücü pekiştirir. Dahası güç fiziksel bedeni kontrol eder ve üretir. Modern güç formları vücudu kontrol eder; ancak postmodern formlar örtülülük ve kapalılık açısından farklılaşırlar. Açıkça cezalandırılmak yerine beden, görülebilir şekilde ve dikkatlice sorgulanır, programlanır ve denir. Etkinlikler, değiştirilmek yerine etkililik ve verimlilik için yeniden yapılandırılır. Risk altındaki çocuklar için düzenlenen özel eğitim programları, gücün üretimi örneğidir. Bu programlarda güç dereceli olarak bedenle ilgili olarak geliştirilir, saflaştırılır. Gücün normalleştirme fonksiyonu düzelticidir. Güç bireyi ve davranışlarını derece derece yeniden yapılandırır. Normalleştirme işlevi, sürekli sapmayı düzeltir, azaltır ve onu yeni bir formda yaratır.

Yapısalcılık sonrası perspektif açısından güç, eğitimcilerin, kimin normal, kimin normal olmadığını tanımlamak istediklerinde işlemeye başlar. Kouse (1987), polis ya da asker izlemesinin, disiplinci gücün temel strateji olduğunu belirtir.

Yapısalcılık sonrası perspektif, bireyi, kişi içindeki değişen çoklu yapılaşmış kimlikler olarak düşünür. Lathev (1991) bireyin doğasını merkezileşmemiş bir özne, kültürel olarak yapılandırılmış, zıtlıksal, ilişkiyel olarak sürekli

yaratılan ve yaratan, parçalı olarak betimler. Keza yapısalcılık sonrası düşüncede bir bireyin bir fark yaratabilme ya da bir şey yapabilme yeteneği değişir ve azalır.

Modernizm pozitivist, yorumcu ve kritik modernizm olmak üzere üç hareket tarafından karakterize edilebilir (Mumby, 1996).

Pozitivist modernizm, bilimsel yöntemlere temel olup evrensel doğru iddialarını gerçekleştirme amacı olarak karakterize edilir. Yorumcu modernizm, hermeneutik ve fenomenolojiden doğan, sosyal yapısalcı doğru görüşünü benimser ve Cartezyan özne- nesne ikilemini yenmeye girişir. Kritik modernizm ise, sosyal yapısalcılık sorununa farklı yeni bir Marksist eğilim getirir; kültür, güç, sınıf ve kimlik arasındaki ilişkilere odaklanır.

Benzer şekilde postmodernizmin de tek bir bütünleşmiş tutarlı pozisyonu yoktur. Rosenau (1992), skeptik ve affirmatif postmodernizm ayırımı yapar. Kuşkucu (skeptik) post modernizmde, parçalanma (fragmentation), anlamsızlık ve doğru olmama mümkündür. Affirmatif post modernizm, dominasyon biçimlerine olan kolektif direncin olması imkanına daha iyimser yaklaşır. Affirmatif postmodernistler, belli değer seçimlerinin normatif üstünlüğünü bile savunur.

Postmodernizmin birlik, bütünlük, tutarlılık gösteren bir söylemi yoktur. Ancak çoğu postmodern yazılarda yer alan belli konular arasında; (a) dominant rasyonellik formlarının eleştirisi ve sorgulanması, (b) dilin temsilci görüşlerin, gerçek ve tecrübenin parçası olarak dil ve söylemin lehine reddedilmesi, (c) temel evrensel doğrular iddialarının sorgulanması, (d) Batının akılcı öznesinin, süreksiz ve kırılmış özne lehine değişmesi, süreksiz, kırılmış öznenin merkeze alınması, bilginin kaynağından çok etkisinin merkezileşmesi, (e) güç ve dominantlık üzerine odaklanma ve onların doğru ve bilgi ile ilişkilerinin araştırılması, (f) marjinal gruplar içinde vücut bulmuş öteki ile farklılık üzerine odaklanma ve akademik bilgiden kurtulmuş ve (g) ikilemlerle zıtlıklarda kökleşmiş bilgi formlarının eleştirilmesi konu edilmiştir (Mumby, 1996).

Özetle; yapısalcılık sonrası perspektifler sadece geleneksel yaklaşımları ayırmaya ya da parçalamaya (deconstruct) değil aynı zamanda kritik eğilimli kuram gibi perspektifleri daha özgür kılmaya çalışır. Bu yaklaşımı benimseyen eğitimciler, değişmeyi, gelişimsel ve rasyonel olmaktan çok doğrusal olmayan, çembersel, kararlaştırılmamış, süreksiz ve bağlı olarak görürler. Bu eğitimciler gücü, ya hep ya da hiç olarak görenlerin aksine

karmaşık, ağ gibi, her yerde bedenle ilgili, üretken ve dikkatle gözleyici ve mekan kontrolü gibi stratejileri sürdürür olarak algılarlar. Bu eğitimciler, bireyin / öznenin doğasını çoklu, değişken, yerinden yönetimli, kültürel olarak yapılaştırılmış, zıt, ilişkisel, sürekli yeniden yaratılan ve parçalı olarak algılar (Mumby, 1996).

Yaşayan Sistemler Kuramı (YSK)

Yaşayan sistemler (hücreler, insanlar, örgütler ve toplumlar), çevrelerindeki düzensizliğe rağmen düzenliliği sürdürebilen sistemlerdir. Bu düzenlilik, halihazır ve umulan durumların, arzulanan durumlarla karşılaştırılması yoluyla ve farklılığı, farkı küçültücü eylemlere dönüştürmekle başarılabilir. YSK'yı belirten temel görüş, büyük ölçüde Von Bertalanfy'nin genel sistem kuramına, ayrıca da Weiner (1948) ve Ashby (1952)'nin sibernetik sistem görüşlerine dayalıdır. YSK, kendini düzenleyen sistemlere ya da Boulding'in hiyerarşisinde dördüncü dereceye karşılık gelir; ayrıca daha aşağı-düşük sistemlerin özellikle de sibernetik özellikleri ile ilgilidir. Miller (1955), hücreden sabra ulusal sistemlere doğru yaşayan yedi sistem önermiştir. Örgütsel davranış, Miller'in hiyerarşisinin ortaları ile ilgilidir. Bu hiyerarşi içinde YSK kapsamındaki sistemler, kendini düzenleyen kompleks sibernetik süreçler, açık sistemler ya da amaç yönelimli davranışı betimleyen örgütlerdir.

YSK'yı, ilkelerini betimleyerek daha iyi anlamak mümkündür. Bu ilkeler aşağıda tartışılmaktadır (Vancouver, 1996):

Amaçlı davranış: Örgütler, insanlar gibi amaçlı olarak betimlenir (Perrow, 1986; A. Kuhn, 1986; Mintzberg, 1983; Zander, 1985). Örgütler amaç geliştirir, amaçları başarmak üzere de süreçler geliştirir ve amaçlarına göre gelişimlerini değerlerler. Amaçlarını izleyen bireyler ve örgütler, sistemlerin, hazır durumları, umdukları ve arzuladıkları durumlar hakkında bilgiyi ilettikleri mesajını kabul ederler. Uzun zaman sonra bu iletişim gerekleri, paylaşılmış sembolik etkileşimci dili doğurmuştur. Sembolik etkileşimcilere göre semboller, sosyal süreçlerde geliştirilir; istenen ve hazır durumlararası rahatsızlıklarla baş edebilmek üzere işlevde bulunurlar.

Sibernetik model: Yaşayan sistemlerde temel kontrol süreci, olumsuz dönüt döngüsüdür. Sibernetik model, yaşayan sistemlerin bilgiyi alt sistemlerinin yapısını betimlemek üzere kullanılır. Sibernetik kontrol sürecinin en kritik elemanı, olumsuz besleme döngüsüdür. Olumsuz besleme

döngüsü, arzulanen ve gözlenen durumlararası farklılığı azaltmak üzere eylemde bulunan nedensel bir döngüdür. Farklılığın-açıklığın kaynağı anahtar bir sorundur. Çünkü bu açıklık, sistemi eyleme geçirir. Fark ya da sapmalar, ya referans sinyalindeki bir değişimin ya da çevresel bir değişkenin algısında bir değişmeden doğabilir. Her iki türde bir sapmaya yol açar; bir hata sinyali üretir. Bir otomobilin hızı, geri besleme kontrol sürecine örnek olabilir. Otomobilinizin hızını gözlersiniz, ayrıca arzu ettiğiniz bir hız vardır. Bunun için de gözlenen ve arzulanen farka dayanarak gaz verir ya da frenlemeye gidersiniz. Örgütün arzu ettiği müşteri doyumunu ile gözlenen müşteri doyumunu farklılığı, örgütün uzun dönemli çıktılarında değişmelere yol açabilir. Bu değişimler daha yüksek kalite üretimine yol açabilir ya da müşteri hizmetinin geliştirilmesine neden olabilir. Süreç, yönetim biliminde planla, yap, kararlaştır, düzelt döngüsü olarak bilinir.

Görüldüğü gibi sibernetik model, çıktı kontrolünü değil de girdi kontrolünü betimler. Bu çerçevede bir sistem eylemlerinin sonuçlarını, ancak girdi işlevlerini yöneterek değerleyebilir. Sonuç olarak YSK, bir insan ve sosyal sistemler modeli olup yer ve zaman üzerinde etkileşen çok boyutlu hiyerarşi içinde düzenlenmiş sibernetik sistemler setlerini içerir.

BİR TOPLUM (COMMUNITY) OLARAK OKUL METAFORU VE GENİŞLETİLMESİ

Sergiovanni (1992, 1994a, 1994b) ve Sergiovanni & Starraft (1993, Ernestine 1997'deki alıntı) farklı bir okul metaforu geliştirmişlerdir.

Sergiovanni, okulun bir örgüt olduğu metaforuna karşın, okuldaki tüm grupların kendi-benlik çıkarları ve kar-kayıp (profit-loss) güdülerini tarafından motive edilen örgütler olmadığını savunur. Bu nedenle de aileler, toplumlar arkadaşlık ağı ve sosyal kulüpler, grup olmalarına karşın "örgüt" değildirler. Bu gruplarda insanların bağlılığı, amaçlar tarafından sağlanır; insanlararası bağlantılar, sözleşmeler yerine bağlılıklara (commitment) dayalıdır. Bu gruplarda; bireyleri birbirine bağlayan sosyal ilişkiler dikkat çeker ve kolektivite duygusunu yaratır; bireyleri birbirinden ayıran kendi ilgileri önemsizdir.

Bu gözlemlerine dayanarak Sergiovanni, bir "toplum olarak okul" metaforunu geliştirmiştir. Bu metafore göre okul, doğal istekleri tarafından birbirine bağlı; paylaşılmış fikir ve modellerle bağlılık duyan bireylerin bir koleksiyonudur. Bu bireyler; anlamlı ilişkilerin dar bir ağını oluşturur, ortak bir yeri, ortak

duyguları ve gelenekleri paylaşırlar. Bir toplum olarak okullardaki yaşam, örgüt olarak okullardan önemli derecede farklılaşır. "Toplumlarda, niyetleri bizimkilere benzer olanlarla birlikte sosyal yaşamlarımızı yaratırız." Örgütlerde ise ilişkiler, bizim için başkaları tarafından yapılaştırılır ve hiyerarşik bir sistem içinde rol ve rol beklentileri olarak kodlanır.

Örgüt ve toplumu ayırmada Sergiovanni, gemeinschaft (community) ve gessellschaft (society) kavramlarını kullanır. Gemeinschaftta doğal istekler güdüleyici güçtür. Bireyler birbirleriyle kendi iç anlam ve önemi nedeniyle ilişkiye girerler. Öte yandan örgütte (gessellschaft) rasyonel ilişkiler, güdüleyici güçtür. Bireyler birbirleriyle belli amaçlara ulaşmak için, bazı çıkarlar için ilişkiye girerler. Bireylerarası ilişki toplumlarda sembolik anlamla yürütülen; moral bağlardır. Örgütte ise insanlararası ilişkiler amaçlı ve hesaplı bağlardır.

Sergiovanni'nin gemeinschaft ve gessellschaft sınıflandırması, bir sürekliliğin iki aşırı ucudur. Sosyal ilişkiler bu iki uç arasında bir yerde oluşur. Örneğin öğretmen, öğrenci ve yöneticilerarası ilişkiler gemeinschaftın paylaşılan değerlerini, üyeliğini, yerelliğini ve yasallığını paylaşırlar. Öte yandan rasyonelliği, yasallığı, statü ve amaç başarmayı ve yarışmayı pekiştiren etkileşim ve ilişkiler, gessellschaftı yansıtır. Pek tabiidir ki gemeinschaft ve gessellschaft ideal biçimler olup saf halde gerçekte yer almaz. Sergiovanni'nin Amerikan okulları için söylediği; her iki kavramın da okullarının karakteristikleri olarak görüldüğü; ancak gemeinschaftın tercih edildiği düşüncesinin, dünyanın çoğu ülkeleri, bu arada Türkiye Eğitim Sistemi için de doğru olduğu söylenebilir.

Okul bir "toplum" olarak kabul edildiğinde; (1) toplum nosyonu, okul üyelerinin paylaşılan değer ve ideallere birlikte bağlılıklarını öngörür. (2) Okulda ait olma duygusunun kaybı telafi edilebilir. (3) Okulu örgüt olarak görmenin öngördüğü liderlik ve yetki anlayışı da değişir. Yetki kaynağı olarak profesyonel ve moral kaynaklar öne geçer. Tecrübe, sanat bilgisi, kişisel uzmanlık profesyonel kaynağın; ortak değer, fikir ve ideallerden gelen bireyin sorumluluk ve görevleri ise moral kaynağın temelidir. Böyle bir okul yaratmada liderde, takım çalışması ve işbirliği çabaları gereklidir. Bu tür okullarda tüm üyeler ortak vizyon ve hedeflere yöneltilir; yönetsel sorunları karşılamada bir etik perspektifi geliştirilir.

Ernestin'e (1997) göre Sergiovanni, okulun karmaşıklığını çok dar olarak anlatan bir örgüt kuramına dayanmıştır. Oysa okulun geliştirilmesinde dört teorik gelenek olarak insan kaynağı, yapısal, politik ve sembolik kavram ve

varsayımların işbirliği gereklidir. Sergioivanni bunları ihmal etmiştir. Sergioivanni'nin metaforuna ikinci eleştiri; bu metaforun Waller ve diğerlerinin "okul kültürü" nosyonuna olan benzerliğidir. Okul kültürü rutinler, ritüeller ve artifaktlardan oluşur. Sergioivanni de benzer olarak toplumu, dar olarak ağ oluşturmuş (webbed) bir ünite olarak görür. Bu tür toplum, üyelerin paylaşılmış fikir ve ideallerle birbirine bağlandığı bir birimdir.

Ernestine'ye göre Sergioivanni'nin metaforu geliştirilmelidir: Okul için bir metafor; (1) okulun örgütsel ve kültürel yönlerini hesaba katmalıdır. (2) Okuldaki sosyal ilişkilerin karmaşıklığını betimlemelidir. (3) Okulun sadece betimlenmesiyle yetinmeyip nasıl çalıştığını gösteren gerçekçi analog sağlamalıdır. Bu bağlamda, yuvalanmış toplum metaforunun, okul şemsiyesi altındaki değişik gruplaşmaları yansıttığı söylenebilir.

Bu eleştirileri ve düşüncelerle Ernestine (1997), Sergioivanni'nin metaforunu genişleterek "yuvalanmış toplumlar (nested communities) olarak okul" metaforunu geliştirmiştir.

Yuvalanmış toplumlar okul metaforu, gemeinschaft ve gessellschaft anlayışlarının her ikisine dayanır. Metafora göre; paylaşılan fikir ve idealler, örgütün içinde sözlendirilir; ancak politika ve uygulamayı sınırlandıran hatta onlara ters düşen pek çok kurumsal ve bürokratik sınırlılık gözlenir. Bu metafor, "bir okul örgütü içinde çoklu, birbirini kucaklayan ve yuvalanmış kültürler, dinamik olarak vardır" nosyonunu geliştirmiştir.

Sergioivanni'nin bir toplum olarak okul metaforunu genişletme düşüncesi, son örgütsel-kültürel kuramlardan elde edilmiştir. Bu anlayış, okulda okul içindeki karşılıklı ilişkili, karşılıklı bağımlı ve aracılık edilmiş ilişkileri kavramlaştırır. Bu metafor, okulda, sınırlılıklara rağmen ilgili, özenli bir toplum yaratma amacındadır.

T. Greenfield'in Felsefi Düşüncesi

Greenfield'in son yazılarında -"Reforming & Reevaluating Educational Administration (1991) gibi" - tartıştığı felsefi düşünceleri, aşağıda özetlenip tartışılmaktadır (Eugenie, 1996):

Greenfield, örgüt hakkındaki bir kuramın, sadece yapı ve süreçleri değil aynı zamanda tarihsel ve kültürel bağlama has ideolojik içeriği de araştırması gerektiğini vurgular. Çünkü örgütün yapı ve süreçleri, dışsal tuzaklar (external

trappign), örgütün ideolojik içeriği ise içsel tuzakları üretir. Bu tür bir kuramın sağladığı araştırma, örgütün içinde “ne yapılıyor ?” ve “ne vasıtasıyla yapılıyor?”, “kim ve nasıl yapıyor?” sorularının yanıtlanmasıdır. Bu, Greenfield’e göre örgütsel davranışta değerleri, alışkanlıkları ve inançları yoluyla bireylerin araştırılması yanında; bireylerin içinde yaşadıkları dünyayı nasıl yorumladıkları ve ona yükledikleri anlamların araştırılmasıdır. Böylece geleneksel eğitim yönetimi kuramındaki “gerçeklik” kavramlarının aksine Greenfield öznel bir çerçeveye, metafiziksel bir yeniden yönelimi önerir; örgütsel gerçeğin yaşanma ve araştırılmasında fikirlerin ve değerlerin rolünü vurgular. Greenfield’e göre gördüğümüz şey, büyük oranda göreceğimize, inandığımızı bağlıdır. İlk tecrübelerimize anlam veren fikirler olmalıdır. Onlar olmadan hiçbir şey görmez, işitmez hissetmeyiz.

Greenfield (1976) örgütsel gerçeğin, Avrupa felsefesi ve sosyal bilimin öznel gerçeğine göre anlaşılmasını salık verir. Bilindiği gibi Avrupa felsefesi ve sosyal bilimi Plato ile doğmuş, modern çağda Kant tarafından kurulmuş, Schopenhacier, Marx, Weber, Heidegger ve Schult tarafından geliştirilmiştir.

Greenfield’in temel önermesi şudur: “Fikirler sadece bizim sosyal gerçeği anlamamıza değil, aynı zamanda onu algılamamıza da temeldir.” Bu önerme keza Weber tarafından, örgütsel yaşamın gerçek betimlenmesi için kritik önemdedir.

Weber ve Greenfield, eğitim yönetimi kuramına bir yaklaşım önermede pozitivizmi benimsemiş, her ikisi de gerçek görüşlerini Kant’a dayandırmıştır. Greenfield, Kantçı bir idealizme göre fenomenolojik bir gerçek yoluyla bunu başarmış Weber ise Yeni Kantçı etkilere göre bunu gerçekleştirmiştir. Bu iki yazar, yazıları boyunca materyal gerçeğin varolduğunu kabul etmişler; ancak kısmen girilebilir buldukları transedental idealizmin metafizik perspektifini sürdürmüşlerdir. Greenfield’e göre örgütsel gerçekler, kendileriyle kendimizi ve başkalarını kontrol ettiğimiz insan aklının buluşlarıdır.

Bu iki yazarın metafiziksel pozisyonu, doğal bilimlerin metafizik yaklaşımlarına zıttır. Şöyle ki doğal bilimlerde hiç ulaşılamaz öge olarak görülen; bireylerin eylemlerinin öznel olarak anlaşılması, “yorumcu sosyoloji”de başarılabilir. Doğal bilimler, obje ve olaylarda nedensel tekliğin (uniformity) biçimlenmesiyle sınırlı olduklarından bunu yapamazlar. Oysa hücrelerin davranışlarını anlayamayız; ancak ilgili fonksiyonel ilişkilerini gözleyebilir; bunlara göre de genelleme yaparız.

Görüldüğü üzere pozitif sosyal bilim temelli mekanik kavramlar ve onların öngördüğü "objektif olarak doğrulanır tek bir gerçek" bu yazarca sorgulanmıştır. Ona göre sosyal gerçeğin kavramlaştırılma tecrübesi esrarengizdir; sadece yorumlama ile ve kısmi olarak anlaşılır; kişiden kişiye değişir.

Greenfield, Weber'le birlikte gerçeğin iki düzeyden oluştuğunu kabul eder: (1) Gerçek, bizden bağımsız olarak vardır; tecrübe ve yorumla onu yapılaştırırız. (2) Örgütsel gerçek, genel gerçeğin bir alt düzeyi olarak sosyal bir yapılaşmadır; basitçe bireysel bir girişim değildir. Bu bir kültürdür. Bu kültür sembol ve dili içerir; güçlü şekilde bireyi etkiler, eylem dışında var olmaz.

Özet olarak; Greenfield'in çalışmasının temel implikasyonunun, eğitim yönetiminde Weber'in yaklaşımının yeniden değerlendirilmesi olduğu söylenebilir. Böylesi yorumcu çalışmalar, örgütsel yapı, fonksiyon ve rollere geniş bir metafiziksel temeli yansıtan öznel bir ontoloji olup bireyin, anlamı yapılaştırmasının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım modernizmin teknik rasyonellik ve onun örgütsel ifadesinin bürokrasi olarak analiz ve eleştirisinde ideoloji, güç, yetki, zorlama, yasallık, çatışma gibi geniş bir örgütsel biçim ve stiller setinin kritik sınanmasına yol açacaktır. Weber'den kısmen etkilenen Greenfield, bir disiplini, eşit derecede sosyal bilimler ve insan bilimlerinden oluşan kritik kültürel çalışmalar olarak yeniden yapılaştırmıştır. Böylece bu disiplinlerarası ve çok disiplinli bir alan olup sosyoloji, politik ekonomi, psikoloji, tarih, hukuk, antropoloji, felsefe ve analizleri içerir.

Greenfield ve Weber'in örgütlerde karmaşık iç dinamikleri kapsayan; bağlamsal güçlerin onlar üzerindeki etkilerini içeren epistemolojik pozisyonları, eğitim yönetiminde geniş disiplinli bir temel gerektirir. Bu anlayışta vurgu nitel ve yorumcu yöntemlere yapılmalıdır. Özet olarak Greenfield'in yaklaşımının, teorik ve yöntemsel yaklaşımları, fenomenoloji, etnografi ve karşılaştırmalı ve tarihsel analizleri gerektirdiği söylenebilir.

Sayborg (Cyborganization)

Sayborg metaforu, kısaca aşağıdaki gibi tartışılabilir (Wood, 1999):

Modern örgütlere göre sayborg (sibernetik örgüt), sürekliliğin diğer ucunda yer alır. Sayborg, dener, bağlanmaz; iletmez (disarticulates), durmadan yer

değiştirir (nomadic), daima hareket halindedir. Oysa modern örgütte düzen ve kararlılık hayati önemdedir. Düzen, kompozedir ve pozisyona bağlıdır; örgütün bir ürünü ya da kodlanmış etkisidir. Yani düzende doğallık yoktur. Bu düzen parçalıdır. Modern örgütler sabit (fixed) ve statik sınıflandırmalar, hiyerarşiler, sistemler ve yapılar yaratırken sayborg, bağlantılar, çemberler, dönüşümler, kesişmeler, dolayısıyla sınırlar boyunca kaçış girişi yaratır.

D. Hanaway'a göre (1991) bir sayborg, karışık (hybrid) bir yaratıktır; organizma ve makinadan oluşur. Syborg (ya da sibernetik organizma) imajı, iç ve dış arasında, insan ve insan değil ikilemi arasında yaşanan yüksek gerilimli bir bölgedir. Kavram çok sesli, birbirine giren ve sürekli karşılıklı baş vurma, ben ve öteki, kendimiz ve ötekiler arasında; eşanlı kenar ya da öncülerine ilgi, bedenlerin sürekli akışı ve iki dinamik ilişki arasında bir yüzleşme olarak betimlenebilir. Bu yüzleşme uyumlu (birlikte yeni bir ilişki üretir) ya da uyumlu olmayabilir. Bu dinamik belirsizlik, karışım yanında çoklu ya da toplanmış benlikler üretir. Bunlar, durumaştırılmış bilginin asimilasyonu için bir araya gelirler.

Sayborg, Metropolis, Robokop, Terminator gibi filmlerde sentetik, android, simulant ve yaşayan makinalarla temsil edilmiştir; metal ve et karışımı bir sistemdir. İnsan-makina kombinasyonu, göreceli olarak sayborg metaforunun basitleştirilmiş modelleştirilmesi olup; programlı ve boyun eğici insanı (subhuman) öngörür. Alternatifi ise isyan çıkaran; toplumla savaşan vahşi süper bir insandır.

Sayborg, Weberian/ Tayloryan merkezileşmiş kontrolü ve uzmanlık yetkisini küçümsemesine karşın, bir alternatif de önermez; kompoze olarak ve dağılarak (dekompoze) günlük yaşantısını gerçekleştirir. Weber ve Taylor, sabit (fixed) ve statik taksonomileri, hiyerarşileri, sistem ve yapıları öngörür. Sayborg ise sabit kimliklerden-varlıklardan sıyrılır, kategorileri, farklılıkları ve saflığı kabul etmez. Alışkanlık kavramlarının, dominant görüş açısının ya da aşırı baskıcı değer sistemlerinin katı sınırları içinde tutulmasının imkansızlığını savunur. Sayborg imajı, bütüncül-birlik paradigmasının geçersizliğini temsil eder; bağlantılar, toplamalar, daireler ve kesişmelerle meşgul olur. Sayborgun çoğul kişiliği vardır; çoğulcul bir biçimde çalışır. Sayborg, bir benlik ve diğerleri arasında bir sınır durumunun temsilcisidir; benlik ve teknolojinin karşılıklı insancillaştırılmasının teknolojisini temsil eder. Bu ortak yaşam benliğinin yeteneklerini artırır, bedenin parçalı yeteneklerini genişletir, teknolojik öteki ile birleşir.

Geleneksel olarak sabit ve statik taksonomileri, hiyerarşileri, sistemleri ve yapıları öngören modern örgütler; aynı zamanda daha üretken olarak etkileşimli ve sabit olmayan sayborg toplulukları olarak da tanımlanabilir. Öyle ki modern örgütler,

kuşu ve olguların artık yeri olmadığı, önceden kabul edilmiş farklılıkların hoş görülmediği sınır toprakları (border lands) ya da toplantı yerleri olarak görülebilir. Hanaway (1991), bir sayborg dünyasını; "içinde insanların hayvan ve makinalarla oluşturdukları ortak krallıklardan, sürekli kısmi kimliklerden ve karşı görüşlerden korkmadıkları, yaşanmış sosyal ve bütüncül gerçekler" şeklinde betimlemektedir.

Sayborg, yeni bir tür kolektivizimi, ütopyik bir ideal hareketi ve toplam bağıllığı öngörür. Ancak bu bir paradoksal ütopyaadır; büyük vurgu bireyedir, bireyselleşmenin doğası, soyut ve belirsizdir.

Yeni bir görüş olarak sayborg, artan oranda örgütsel rasyonelliği ve sosyal düzenlemeyi, kestirim ihtiyacı ile kestirilemez tehditlere esnek tepki arasındaki gerilimi giderme savaşında yeniden yapılaştırmaktadır. Bireysel roller, uygulama ve bilgi, duvarsız örgütlerde yapılaştırmakta, eşgüdümlemekte ve yarıştırmaktadır. Bu yeni örgütlenme biçiminin etkisi, akıl / beden, birey /toplum, sosyal /teknik ikilemelerini engellemesidir. Ortaya çıkan network, eşanlı olarak saçılmış uydu birimler arasında otomatikleşme ve bilgilendirme ve artan oranda yerinden yönetim ya da gerçek yapılaşma yoluyla uygulanmakta; kendi kendini yöneten takım ve grupların bütüncü parçası olmaktadır. Böylece yöneticinin karar alması önceki deneyimleri, bilgi sistemleri ve gerçek zaman bağlamının kesişme noktasındadır. Yöneticinin bireysel bilişsel düşünme, yazma, hesaplama, iletme yetenekleri eşanlı olarak bireysel ve kolektif olan dışardan ya da içerden merkezi ya da merkezi olmayan bilgi sistemleri ile karşılıklı bağımlılık içindedir. Böylece bireysel yönetici bir sayborg olur; otomasyon ve otonominin kesişmesinden doğar (Wood 1999).

PERSPEKTİFLERİN GEREKTİRDİĞİ ARAŞTIRMA YAKLAŞIMLARI

Eğitim örgütlerine farklı perspektif ya da lenslerin öngördüğü eğitim örgütlerinin araştırılması yaklaşımlarının anlaşılması, onların dayandığı paradigmların betimlenmesini gerektirmektedir.

Tarihsel gelişim içinde egemen paradigmların skolastik- metafizik paradigma, pozitivist/ normcu paradigma ve antipozitivist/ yorumcu paradigma sıralaması içinde yaşandıkları görülmektedir. Bu sıralama aynı zamanda egemen paradigmların en çok kabul gören sınıflandırılmasını da göstermektedir.*

* Literatürde yeni bazı paradigma sınıflandırmasına rastlanmaktadır. Örneğin Rosnay (1988, Erçetin 2001'deki alıntı) beş paradigmadan söz etmektedir: Birinci paradigma Kopernik devrimleriyle oluşmuştur. İkinci paradigmayı hazırlayan Descartes devrimidir. Evrim kuramının

Aydınlanma dönemine kadar olan devrede egemen paradigma, skolastik ya da metafizik paradigmadır. Bu paradigmaya göre bilime düşen, skolastik dinsel öğretinin aydınlatılmasıdır. Dinsel öğreti, sorgulanamaz, tartışılmaz. İnsana düşen, bu öğretinin olduğu gibi kabul edilmesidir. Zaten, insanın gerçeği bilmesi, doğruya ulaşabilmesi olanaksızdır. İnsan, bunları; ancak dinsel öğretide bulabilir ve öğrenebilir. Ayrıca evreni yöneten doğa üstü güçler vardır. Bunlara karşı gelmek yerine, bunlara tabi olmak gerekmektedir. Bilindiği gibi bu paradigma sadece bir dönem geçerli olmuş, artık tarihin sayfaları arasında tarihsel bir bilginin ötesinde bir anlamı olmayan bir dünya görüşü olarak kalmış durumdadır.

Pozitivist / Normatif Paradigma

Üç yüz yılı aşkındır dünyamızı anlamamıza ve davranışlarımıza rehberlik etmiş egemen parametre olan, ancak son yıllarda özellikle sosyal bilim alanında düşüşe geçen pozitif paradigma, M.S. 1500 yıllarına, Modern Çağın başlangıcına dayanır. Rönesansla birlikte Ortaçağ Avrupasının dünyayı metafizik bir gözlükten gören egemen, metafizik/ skolastik dünya görüşü, eleştirel, bilimsel bir dünya görüşüne zemin hazırlamıştır. On yedinci ve 18. Yüzyılın Aydınlanma Dönemi, "akıl çağı"nı başlatmıştır. Aydınlanma, insan mutluluğunun, "doğru aklın" insani, tinsel ve doğal düzene uygulanmasıyla elde edilebileceğini varsayar. Bir proje olarak aydınlanma, insanın, aklını kullanarak kendisini yükseltebileceğine inanır. Bacon, Descartes, Galileo, Locke, Hume, Kant ve A. Smith aydınlanma adı altında toplanan bu temel dönüşümün ilk kuramcılarıdır. Bunlar arasında özellikle de Galileo ve Newton, pozitivist/ akılcı paradigmanın temelini oluşturan çağdaş bilimsel düşünceye ilk biçimini vermişlerdir. Martin Luther Hıristiyanlığın reformunda katkıda bulunmuş; Bacon, Descartes ve Kant modern felsefe, matematik ve mantığın biçimlenmesine yardımcı olmuş; Voltaire ve Rousseau, devletin rolü ve devlet-birey ilişkisini inceleyerek çağdaş demokrasinin temel ilkelerini geliştirmişlerdir. Locke ve Hume, tartışmalarını epistemolojiye yönelterek ampirizm ve gerçekliğin (realizm) ilkelerini geliştirmişlerdir. A. Smith, kapitalist ekonominin ilk tartışmalarını yapmıştır (Şimşek, 1997).

---

doğurduğu üçüncü paradigmayı, sistem yaklaşımının oluşturduğu beşinci paradigma izlemiştir. Beşinci paradigma çözümlenecilikle sistemcilik, karmaşıklık bilimleriyle kaos arasında gerçekleşmekte olan bir sentezdir. Rosnay (1998) bu paradigmayı, sembiyonomi kavramıyla açıklamıştır. Daha geniş bilgi için bknz. Erçetin 2001.

Sosyal bilimler ve fen bilimleri alanında bilimsel düşünme ve araştırmaya rehberlik eden pozitivist/ akılcı paradigmayı daha iyi tanıyabilmek için onun temel varsayımları aşağıda sıralanmıştır. (Şimşek 1997; Cohen ve Lawrence 1989; Balcı 2000'deki alıntı).

1. Gerçeklik basittir. Bir şey, parçalarının toplamıdır. Evren etkileşimsiz, kendi içinde tek düze, farklı ve kendine özgü sistemlerin bir toplamıdır.
2. Hiyarşi, düzenin ilkesidir. Sistemler en basitten en karmaşığına kadar hiyerarşik bir sırada sınıflandırılabilir.
3. Evren mekaniktir. Evren saat gibi çalışan mekanik bir obje ya da makina olup enerjisi bitinceye kadar belli bir düzende devinimini sürdürecektir.
4. Gelecek ve yön bellidir. Evren, saat gibi çalışan bir makine olarak geleceğı en kesin biçimiyle önceden kestirilebilir.
5. Nedensel ilişkisi. Newtoncu evrende parçalar arasında nedensellik ilişkisini bilirsek bu ilişkinin sonuçlarını da açıklayabiliriz.
6. Değişim nicel ve birikim şeklindedir. Sistemler, birikim yoluyla gelişir, yani değişim sisteme bir yani parça ya da boyut ekler. Nitel veya sıçramalı değişim çok seyrekir.
7. Nesnellik zorunluluktur. Bilme akıl yoluyla anlamayla mümkündür ve bu süreçte gözleyenle gözlenen kesin sınırlarla ayrılır.
8. Ampirizm bilimin temelidir. Güvenilir bilgi, ancak ampirik tecrübeyle ortaya çıkar, ampirik gözlemle, kanıtla doğrulanabilir.

Pozitivizm, "doğrulama" yöntemini esas alır. Bir şey doğrulanamıyorsa, anlamsızdır; araştırılmaz. Örneğin; geleneksel metafizik ve teoloji araştırılmaz.

İnsan bilgisi paradigması olarak doğal bilimin kabul edilmesi, Giddens tarafından şöyle belirtilir: Doğal bilimin yöntemsel prosedürleri, doğrudan sosyal bilimlere uygulanabilir. Böylece sosyal bilimci, sosyal gerçeğın bir gözlemcisidir. Sosyal bilim araştırmacısının araştırma ürünü, doğal bilimlerdeki gibi yasalar ya da yasa gibi genellemeler olarak ifade edilebilir. Pozitivizme göre sosyal bilimci, çözümleyici ya da yorumlayıcı olarak algılanır (Cohen ve Lawrence, 1989; Balcı 2000'deki alıntı):

Şimşek'in dediğı gibi (1997) Pozitivizm, nesnelliğı ve indirgemeyi adeta kutsamıştır. Pozitivizmde olgular, kendilerini çevreleyen süreç ve

faktörlerden ayrıştırılarak ve soyutlanarak nesnelleştirilmiş, daha sonra gözlenebilir ölçülebilir niteliklere indirgenmiştir. Benzer şekilde işlevselci dünya görüşü toplumsal örgütlerin analizinde, davranışçı dünya görüşü ise psikoloji, sosyal psikoloji ve eğitim alanlarında pozitivist/ akılcı paradigmanın uzantısı olarak uzun süredir egemenliklerini sürdürmüşlerdir.

İşlevselci ve davranışçılar fen- doğa bilimlerinin yöntemlerini tercih eder ve kullanırlar. Çeşitli ve farklı durumları açıklama gücüne sahip evrensel yasaları aramayı kabul ederler. Evrensel yasaların keşfedilmesinin doğal bir sonucu nedenselliktir. Nedensellik, genellenebilir bilginin önemli bir koşuludur. Araştırmacılar, tümevarım yoluyla bir dizi durumla ilgili davranış bilimlerinin kestirilmesine yönelik neden- sonuç ilişkisini keşfetmeye çalışır.

Bilimsel yöntemin ontolojik ve epistemolojik temellerine ilişkin önemli eleştiriler yapılmıştır. Bunlar, şu noktalarda özetlenebilir (Cohen ve Lawrence, 1989; Balcı, 2000):

Bilimin mekanistik ve indirgemeci doğa görüşü, Antipozitivist saldırılara konu olmuştur. Örneğin, şair William Blake, evrenin bir makine değil yaşayan bir organizma olduğunu belirtmiştir. Antipozitivist argümanlara göre mekanistik görüş (mekanistik bilim ve materyalist felsefe) yaşamın kendisini ve yaşam kavramını yok etmiştir. Ayrıca mekanistik görüş yaşamı, biokimya, biyofizik, dalgalanma vb. terimlerde tanımlayarak ölçmek üzere aşırı indirgemmiştir. Pek tabiidir ki böylesi bir yaşam kavramı, tüm elemanları kapsamaktan uzaktır. Oysa yaşam, yaşanarak içsel deneyimlerle bilinir. Yaşam fiziksel bir ölçekle tartılıp ölçülemez.

Kiekegaard (eksistansiyalist) birey ve ihtiyaçlarını maksimum düzeyde geliştirme ile ilgilenmiştir. Birey için bu süreç, var oluşunun anlamıdır. Ona göre bu süreci, pozitivism engellemektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, mantığın baskınlığı, demokrasinin çoğulculuğu da bu sürece engel oluşturmaktadır.

Lons, nicelleştirmeye değil, onun amaç olarak alınmasına karşı çıkmıştır. Bilimsel bilginin, nesnel bilincin bireyi yaşama yabancılaştırdığı eleştirisi de yapılmıştır (Roszak gibi).

Pozitivist paradigma, ampirik bilim, rasyonel yöntemler, nesnellik, gerçeği yakalamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü, tüm problemler fizik gerçekliğe, insanın iç dünyasına, ve öznel yaşantısına ilişkindir. Pozitivizmin, bunların tümünü kapsamaması olanaksızdır. Pozitivizm, var oluşun hesabını veremez durumdadır.

Pozitivizm, bireyin tekrarlı, kestirilebilir, değişmez yönleri ile ilgilenip onun görünmez yönlerini ihmal etmiştir.

Pozitivizm, insanın, deneylerini yorumlama yeteneğini göz ardı etmektedir. İnsanın kendisi ve dünyasına ilişkin geliştirdiği kuramları da görmezden gelir.

Pozitivizm gerçeği aşırı basitleştirmesi, bilimsel araştırmanın laboratuvarda basit, sınırlı ve değişkenleri kontrol ederek yapılması dünyayı yapılaştırmaktadır.

Antipozitivist (Yorumcu) Paradigma

Pozitivist/akılcı paradigmaya giderek galip gelmeye başlayan antipozitivist paradigmanın kökeni, 20 yüzyılın başlarına dayanır. Başlangıçta pozitivist/akılcı Newtoncu paradigma içinde yetişip olgunlaşmış az sayıda bilim insanı tümüyle farklı bir dünya görüşü geliştirmeye başlamışlardır. Fizikte Einstein'ın "Görelilik Kuramı", gözlemcinin süreçteki etkisini ortaya koymakla, eski paradigmanın önemli bir temel taşıını oynatmıştır. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, pozitivist/ akılcı paradigmanın nesnellik ilkesini yerle bir etmiştir. Öte yandan J. Bell'in teoremi, evrenin bağımsız ve ayrı parçalaradan oluşmadığını göstermiştir. Bütün olaya ve şeyler parçalanamaz bir bütünün içinde birbirleriyle ilintilidir. D. Bohm, "yalnızca parça bütünde gizli değil aynı zamanda bütün gerçeklik parçada da gizlidir" diyerek evrenin holografik bir resmini çizmiştir (Şimşek 1997).

Pozitivizm ötesi ve akılcılık ötesi (modern ötesi, yapısalcılık ötesi, endüstri ötesi, kapitalizm ötesi, hatta ampirizm ötesi) paradigmaların dayandıkları varsayımlar şöyle sıralanabilir (Şimşek 1997):

1. Gerçeklik karmaşıktır. Değişkenlik, çeşitlilik ve karşılıklı etkileşim sistemlerin doğal özelliğidir.
2. Heterarşi düzendir. Sistemler, hiyerarşik ve piramitsel değil, önceden kestirilemez, karşılıklı sınırlılık, etkileşim ve hareketle belirlenen heterarşik düzenlerdir.
3. Evren holografiktir. Evren, bileşenlerinin ayrıştırılıp tekrar tersi bir süreçle yerlerine yerleştirildiği mekanik biçimler olarak anlaşılabilir. Her şey birbirleriyle ilişkilidir. Her parça bütünün bilgisini taşır.

4. Gelecek ve yön belirsizdir. Olasılıklar bilinebilir, ancak kesin sonuçlar kestirilemez. Geleceğin belirsizliği doğanın koşuludur.
5. İlişkiler doğrusal değildir ve karşılıklı nedensellik vardır. A, B'ye neden olmak yerine belki A ve B karşılıklı etkileşerek birlikte evrimleşir değişirler.
6. Değişim morfojenetiktir. Düzen, düzensizlikten doğabilir. Sistemler, nicel olmaktan ziyade nitel değişime yol açacak şekilde çeşitli, açık, karmaşık ve karşılıklı olarak nedensel ve belirsizdir.
7. Gözlemci belli bir perspektife sahip katılımcıdır. Gözlemci, gözleminden soyutlanmış ve mesafeli değildir. Nesnellik diye bir şey yoktur; perspektif vardır. Perspektif, belli bir açı ve mesafeden bir görüş demektir. Tek başına hiçbir disiplin, resmin bütünü veremez. Resmin bütünü, çoklu perspektif gerektirir.

Görüldüğü gibi pozitivism ötesi ve akılcılık ötesi anlayışlar, tek bir doğrunun olmadığını iddia etmekte; büyük söylemler, büyük kuramlar ve tek doğruya dayalı egemenci perspektifin, yerini, özne- merkezli çoğulcu bir yönelime bırakması gerektiğini ileri sürmektedir. Benzer olarak, modernizmin öngördüğü hiyerarşik, tekli toplumsal düzen modernizm ötesi görüş tarafından reddedilir. Epistemolojik olarak pozitivist, akılcı ve modernist görüşler, bilginin keşfedildiği ve ortaya çıkarıldığını öngören esasici (essentialist) bir bilgi tanımını savunurken pozitivist ötesi ve akılcılık ötesi paradigmlar bilginin keşfedilmek yerine yorumlandığını; ortaya çıkarılmak yerine oluşturulduğunu varsayar.

Antipozitivist/ yorumcu paradigma, bilimin nesnel bilgi üretme süreci olmadığını; bilimsel sürecin dünyanın göreliliğini temel alan bir süreç olduğunu varsayar. Sosyal olgular, sosyal davranışı belirleyen, genellenebilir yasalar üretmek yoluyla değil, bir durumun kendine özgü boyutlarının ayrıştırılmasıyla anlaşılabilir. Bilimin bir amacı olan açıklama, üzerinde çalışma yapılan olgunun kendisinin ve durumla arasında benzerlik ve farklılıkların anlaşılmasıyla sınırlıdır. Ölçme ve araştırma desenleri, sistemli analizi amaçlarken genellemelerle ilgilenmek yerine bir olayın daha iyi anlaşılmasını sağlamakla yetinmelidir. Sonuçları genelleştirebilmek için yeni paradigmanın ilkeleriyle çalışan bir araştırmacı, katı kurallar kullanmadan durumdan duruma geçmelidir (Cohen ve Lawrence, 1998; Balcı, 2000'deki alıntı).

Pozitivizmin, insan davranışlarının genel yasalar tarafından yönetildiği, belli düzenlemeler tarafından karakterize edildiği düşüncesine ortak tavır alan antipozitivist yaklaşımların insan modeli, otonom bir varlıktır. Antipozitivistler, sosyal

dünyanın sadece araştırılan süregelen eyleme katılan bireyler tarafından anlaşılabilirliğini kabul ederler. Bireyin etrafındaki dünyayı yorumlaması, içerden gelir. Böylece sosyal bilim, nesnel olmaktan çok öznel bir sorumluluk; spesifik ortamlardaki insanların doğrudan deneyimleri ile doğrudan uğraşma aracıdır. Antipozitiviste göre sosyal bilimin amacı, sosyal gerçeği, farklı insanların gördüğü şekilde anlamak ve bu insanların görüşlerinin eylemlerini nasıl şekillendirdiğini göstermektir (Cohen ve Lawrence, 1998; Balcı, 2000'deki alıntı).

Antipozitivizm özellikle psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyolojide büyük etki yapmıştır (Cohen ve Lawrence, 1998; Balcı, 2000'deki alıntı).

Psikolojide hümanistik psikoloji okulunun insan modeli, bireyin olumlu, aktif, amaçlı yaşam tecrübelerine kendisinin katılımını öngörür; insanın niyetli ve yaratıcı yönlerine eğilir. Yaklaşımın görüş açısı, yönteminde gözlenir. Bu yöntem, bireyi, gruba tercih ederek araştırır; idiografiktir.

Sosyal psikolojide, "kişiler bilimi" hareketi, insanı, kendini farketme ve dil güçlükleri yüzünden farklı karmaşıklık düzeni bulunan bir sistem olarak algılar. Doğal sistemlerle onun anlaşılmasının olanağı yoktur. Böylece bireyin kendisini, başkalarını anlamının bir anahtarı olarak görmesi yerine başkalarını anlamının, bireyin kendisini keşfetmesinin bir yolu olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Bu görüşe, antropomorfik insan modeli denir

Sosyolojide antipozitivizm, Fenemoloji, Etnometedoloji, Sembolik Etkileşim adı verilen üç düşünce okuluna konu olmuştur.* Bu yaklaşımların ortak yönü, fenomenle ilgilenmeleri, objeleri, biz doğrudan duyularımızla günlük yaşantımızı sürdürürken anlarız" ortak görüşünü benimsemeleridir. Böylece, nicel yönleme karşılık nitel yöntemlere ağırlık verilmektedir.

Antipozitivist yaklaşımlara yapılan eleştirileri aşağıdaki noktalarda özetlemek mümkündür (Cohen ve Lawrence, 1998; Balcı, 2000'deki alıntı).

Rex ve Giddens'e göre, başkalarının eylemlerini anlamak, onların niyetlerinin bilinmesini gerektirir. Bunun bir sosyal bilimin amacı olması düşünülemez.

Antipozitivistlerin insan modeli, ortak tecrübe ile kazandırılabilir. Bu yöntem su götürür olarak algılanmaktadır.

---

* Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Balcı 1993, 2000; Şişman 1998.

Bilimsel prosedürlerin, özellikle de doğrulama sürecinin kaldırılması, davranış hakkında yararlı genellemeler yapmadan vazgeçilmesi anlamına gelir. Eski perspektifin, sosyal taramalarda kullanılan dikkatlice kontrol edilmiş mülakatların doğru olmadığı savunulmuştur. Yeni perspektiflerin benimsediği kontrolsüz mülakata ne demeli? Davranışın, sofistike etnolojik araştırmalarının yeterince iyi olmadığı argümanı karşısında katımlı gözlem çalışmalarının durumu tartışılabilir niteliktedir.

Berstein'e göre bir durumun yorumlanıp taranması sürecinin kendisi, bireyin bulunduğu koşulların bir ürünüdür. Bu koşullarda başkalarının durumlara ilişkin tanımlarını katılanlara empoze etmeleri gücü, tartışılabilir. Sosyal bilimin görevi, bir dizi norm, beklenti, pozisyon, ve rol gibi kavramları geliştirmek olmalıdır. Böylece genelleyici bir davranış bilimi söz konusu olabilir. Böylece bireyin spesifik eylem ya da olayı yorumlamasından kuramsal bir açıklamasına gidilebilir.

FARKLI PERSPEKTİFLERİN ÖNGÖRDÜĞÜ ARAŞTIRMA YAKLAŞIMLARI

Farklı perspektifler, farklı paradigmlar altında toplanmakta ve farklı araştırma yaklaşımlarını gerektirmektedir. Bu bağlamda eğitim örgütlerine farklı bakış açıları, pozitivist/ normcu ve antipositivist/ yorumcu iki temel paradigma altında toplamak mümkündür. Pek tabiidir ki her paradigmanın gerektirdiği araştırma yaklaşımları da birbirlerinden farklıdır. Pozitif paradigma, geleneksel mantıksal pozitivist araştırma yaklaşımlarını, antipositivist/ yorumcu paradigma ise alternatif yorumcu araştırma yaklaşımlarını gerektirmektedir.

Temel ayırt edici özellikleri ile örgütlere farklı bakış açıları, bunların toplandığı paradigmları ve bunların araştırma yaklaşımları ve araştırmacıya yüklediği rolleri çizelge 1'deki gibi, alternatif araştırma yaklaşımlarının, belli parametrelere göre karşılaştırılmasını ise çizelge 2'de olduğu gibi çizelgeleştirmek mümkündür.

Çizelge 1'de görüldüğü gibi, örgütsel perspektiflerden bürokratik modelleri oluşturan Makine Metaforu, Organizma Metaforu, Örgütsel Ekoloji Metaforu, Örgütsel Gelişme Yaklaşımı, pozitivist/ normcu paradigma, buna karşın alternatif modelleri oluşturan Örgütsel Kültür, Kritik Eğilimli Kuramlar, Feminist Kuram, Post Modernizm, Karıncalar Yuvası metaforu, Yaşayan Sistemler metaforu, T. Greenfield'in yaklaşımı, Bir Toplum Olarak Okul metaforu ve Sayborg metaforu ise antipositivist/ yorumcu paradigma altında toplanmaktadır. Çizelgeden, pozitivistin altında toplanan

Çizelge 1. Paradigmalar, Örgüte Farklı Bakış Açıları ve Araştırma Yaklaşımları İlişkisi

Parametreler		
Araştırmanın Kültürel Bağlamı	Batı <ul style="list-style-type: none"> • Düzenli • Yarışmalı • Pragmatik 	Doğu <ul style="list-style-type: none"> • Belirsizliğe Hoşgörü • Pederşahi • Uyumlu
Paradigma	Pozitivist Paradigma	Antipozitivist Paradigma
	<p>Bürokratik Modeller :</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yapısal ağırlık • Rasyonel ve ardışık süreçler • Amaca dayalı <p>A. Makine Metaforu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sosyal sistem bir makinadır • Başlangıç koşulları, ve yapı sistemin temel belirleyicileridir <p>B. Organizma Metaforu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sistemler hiyerarşisi • Sistem çevresine uyum yapmak zorunda • Değişim, uyum demektir. • Denge, sistemde istenen bir durumdur. • Değişim, canlıların yaşam süreçlerindeki doğum, olgunluk ve ölüm aşamalarını kapsar. 	<p>Alternatif Modeller:</p> <p>Örgütsel Kültür</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sosyal sistem, simgesel olgular bütünü, yani kültürdür. • Sosyal sistem sembol, değer, töre ve törenler, hikaye ve söylemlerden oluşur. <p>Kritik Eğilimli Kuramlar</p> <ul style="list-style-type: none"> • Toplum, adaletsizlik ve baskı yaratır. • Sosyal değişme bunları giderir. • Eğitime kritik bakış, pratiğin problemlerine rasyonel, zihinsel diyalogla güç ilişkilerine yoğunlaşmakla olur. • Güç, her şey ya da hiçbir şeydir. • Eğitimin hedefi, sosyal adalet ve eşitliği sağlamaktır. <p>Feminizm</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cinsiyet, toplumu şekillendirir. • Diyalog ve görüş birliği önemlidir. • Cinsiyet-politik sistemler, toplumda kadınların gölgelenmesine neden olmuştur. • Kadınlar, sosyal yapılanma içine eşit olmayan tarzda yerleştirilmiş, değersiz ve baskı altında bırakılmıştır. <p>Post Modernizm</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dominant rasyonellik biçimleri sorgulanmalıdır. • Temel evrensel doğrular yoktur. • Batının "akılcı özne" anlayışı değişmelidir. • Güç ve dominantlık ile onların doğru ve bilgi ile ilişkisine eğilinmelidir. • Modernist yapılar parçalanmalıdır. • Değişme, gelişimsel ve rasyonel olmaktan çok çembersel, kararlaştırılmamış, süresiz ve bağlıdır. • Bireyin doğası çok de3ğişkenli, yerinden yönetimli, kültürel olarak yapılaştırılmış ve yeniden yaratılmıştır. <p>Karıncalar Yuvası Metaforu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Okulda örgütlü etkinlikler içinde itiş- kakış ve kaos yaşanır. • Okulda birlik (uniformity) ve farklılık birlikte yaşanır. • Öznelliğin farklılaşma ve biçimlenmesi, somutlaştırma ve yersel unsurlarda gerçekleşir.

Kaynak: Lotta 1981 ile Balcı 1993'ten uyarlanmıştır.

Çizelge 2. Örgüte Geleneksel ve Alternatif Araştırma Yaklaşımları

Parametreler	Geleneksel-Pozitivist Araştırma Yaklaşımı	Alternatif (Yorumcu) Araştırma Yaklaşımı
Analiz ünitesi	Formel örgüt, yarı formel örgüt	Önceden kararlaştırılmış belli bir birim yoktur.
Veri kaynakları	Kendini rapor etmeye- beyana dayalı, tarama ağırlıklı	Çoklu veri kaynakları
Veri toplama ve bütünleştirme	Nicel teknikler, nicel prosedürler: genelleme, basitlik, örgüt çaplı görüş açısı	Önceden kararlaştırılmış nicel veri toplama ve bütünleştirme teknikleri sık kullanılmaz. doğruluk asıldır.
Bilimsel bilgi	Değerden arınmış ve kesindir.	Bilgi durumsal olarak kararlaştırılır.
Bilgi kuramına yaklaşım	Deneysel yöntem, mantıksal pozitivism	Nesnel bir gerçeklik yoktur. Biz nesnelere yaşıntıya bağlı olarak (experiential) biliriz.
Araştırmacının rolü	İlgisiz gözlemci	Araştırmacının yanlı bir katılımcısı

Kaynak: Balcı, 1993.

perspektiflerin “batı”, antipozitivist perspektiflerin ise “doğu” kültürel bağlamında yer aldıkları anlaşılmaktadır. Araştırma ve araştırmacı rolü bakımından ise pozitivist / normcu paradigma altında toplanan perspektiflerin mantıksal pozitivist araştırma yöntemlerini, antipositivist paradigma altında toplananların ise yorumcu araştırma yöntemlerini salık verdiği görülmektedir.

Geleneksel ya da mantıksal pozitivist araştırma yöntemleri, nicel araştırma yaklaşımlarını kapsar. Bunlar, önceden kararlaştırılmış soru ya da hipotezlere tepkilerin ölçülmesi, ölçümlerin kaydı, olayların betimlenmesi, deneyin gerçekleştirilmesi ile ilgili tekniklerdir. Bu yaklaşımlarda araştırmacının, değerden arınmış olarak nicel prosedürleri uygulayarak olgu ve olaylarla ilgili genellemelere ulaşma rolü vardır. Alternatif/ yorumcu araştırma yaklaşımları ise nitel araştırma yaklaşımlarını benimsemektedir. Bu yaklaşımlarda araştırmacıdan, araştırmasının yanlı bir katılımcısı olması, araştırdığı gerçeğe aktif bir katkı getirmesi beklenir. Araştırmacının, araştırmasının amacına göre gözlemci ya da katılmalı gözlemci olma rolü vardır. Bu yaklaşımların belli parametrelere göre karşılaştırılmasını çizelge 2’de görmekteyiz.

SONUÇ

Örgüte farklı kuram ve yaklaşımlar, örgüt gerçeğine farklı bakış açıları demektir. Her yaklaşımın, örgüt gerçeğinde öne çıkardığı, ağırlık verdiği bir boyut ya da boyutlar söz konusudur. Dolayısıyla hiçbir bakış ya da modelin tam olduğunu,

örgütsel gerçeği bütün boyutlarıyla kapsayabildiğini söylemek mümkün değildir. Bu tespitler, sosyal gerçeğe çoklu bir bakışı gerektirmektedir.

Bu bağlamda örgütsel yaşamın, tek başına ne pozitivist yaklaşımlarla ne de anti pozitivist yaklaşımlarla araştırılması uygun ve yeterlidir. Pozitivist yaklaşımların örgütün daha ziyade nesnel- bürokratik yanlarını (bürokrasi, iş bölümü, rol, statü vb.), antipozitivist yaklaşımların da örgütsel dinamizmi sağlayan güç, çatışma, pazarlık, değişme ve gelişme gibi örgütsel yaşamı araştırmada daha uygun ve yeterli olduğu anlaşılmaktadır (Balcı, 1992).

Görülen o ki geleneksel araştırma yaklaşımları genişletilmelidir. Yöntem, sadece normatif araştırma yöntemlerini (nicel araştırma yöntemlerini) değil, yorumcu paradigma yöntemleri olarak katılmalı gözlemci, rol oynama, yönlendirici olmayan mülakat, epizodlar ve betimlemeler vb. yorumcu yaklaşımları (nitel araştırma yöntemlerini) da içermelidir.

Merton ve Kendall'ın dediği gibi; sosyal bilimci, normatif veya yorumcu paradigmaları reddetmeyerek; nicel ve nitel veriler arasında bir seçim yapma yapaylığından kurtularak her birinin değerli yönlerini birleştirmelidir. Önemli nokta hangi durum ve koşullarda hangisinin kullanılacağıнын tayinidir. Bunu tayin eden de "uygunluk"tur.

Bu bağlamda bilim sözcüğü, hem normatif hem de yorumcu perspektifleri işaret eder. Demek ki pozitivist bilim, antipozitivist bilim ayrımı gerçekçi değil. Sosyal araştırmadan, davranış biliminin insanın sosyal ortamdaki problemlerine bilimsel ve sistemli olarak uygulanmasını anlamalıyız.

KAYNAKÇA

- Amburgey, T. L.,& Rao, H. (1996). Organizational ecology: Past, present, & future directions. *Academy of Management Journal* 39, 5: 22p.
- Balcı, A. (1992). Eğitim yönetiminde kuram ve araştırma. A.Ü. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 24,2: 735- 746.
- Balcı, A. (1993). Eğitim örgütlerine yeni bakış açıları: kuram araştırma ilişkisi. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 25,1 : 27- 45.
- Balcı, A. (1999). Metaphorical images of school: School perceptions of students, teachers, and parents from four selected schools (in Ankara). Unpublished doctoral thesis. The Department of Educational Sciences, METU.

- Cohen, L., & Mainan, L. (1989). **Research Methods in Rducation**. Third edition. New York: Roufledge. In Balcı, A. (2000). **Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler**. I. Bölümün özet çevirisi. Third edition. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Collea,& Copper. (1988).Critically oriented & postmodern perspectives: Sorting out the differences & applications for.
- Erçetin, Ş. (2001). **Yönetimde Yeni Yaklaşımlar**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ernestine, K. E. (1997). Schools As Nested Communities: Sergiovanni's Metaphor Extended. **Urban Education** 32, 4: 20 P.
- Eugenie, S. (1998). The Weberian Legacy of Thom Greenfield. **Educational Administration Quarterly** 32, 19 p.
- Fuller, S. (2000). **Thomas Kuhn: A philosophical History for Our Times**. University of Chicago Press. In Raymo, C. (2000).
- Hurley, A. E. (1999). Incorporating Feminist Theories into Sociological Theories of Entrepreneurship. **Women in Management Review** 14, 1,2 54 p.:
- Gordon, T., & Lahelma, E. (1996). School is Like an Ant's Nest: Spaliality & Embodiment in Schools. **Gender & Education** 8,3: 10 p.
- Kuhn, T. (1982). **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**. Çev.Nilufer Kuyaş. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Martin, W. (1999). Cyborg: a Design for Life in the Borderlands. **Emergence** 1, 3: 13 p.
- Mumby, D. (1996). Feminism, Postmodernism, Communication in Organizations. **Management Communication Quarterly** 9, 3: 37 p.
- Palmer,l. & Dunford, R. (1996). Conflicting Issues of Metaphors: Reconceptualizing Their Use in The Field of Organizational Change. **Academy of Management Review** 21, 3: 27 p.
- Raymo, C. (2000). A. New Paradigm for Thomas Kuhn. **Scientific American** 283, 3: 10 p.
- Rosnay, J. (1989). **Ortakyaşar İnsan. Üçüncü Bin Yıla Bakışlar**. Çev: İ. Birkan. İstanbul: Telos Yayıncılık. In Erçetin, Ş. (2001).
- Sergiovanni, T.J. (1994). Organizations or Communities? Changing the Metaphor Changes the Theory. **Educational Administration Quarterly** 30: 214- 226.
- Şıman, M. (1998). Eğitim Yönetiminde Kuram ve Araştırmada Alternatif Paradigma Ve Yaklaşımlar. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi** 4, 16: 395- 422.
- Şimşek, H. (1997). **21. Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı Kaostaki Türkiye**. İstanbul: Sistem Yayıncılık ve Mat. San. Tic. A.Ş.
- Vancouver, J. (1996). Living System Theory as a Paradigm for Organizatioanl Behavior: Understanding Humans, Organizations, and Social Processes. **Behavioral Science** 41, 3: 40 p.
- Wanca- Thibault, M. & Tompkins P. K. (1998). Speaking Like a Man (and a Woman) About Organizational Communication. **Management Communication Quarterly** 11, 4. 16.p.
- Wood, M. (1999). Cyborg: A Design for Life in the Borderlands. **Emergence** 1,3: 13